

**ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ
1947–2017. ГОДИНЕ**

Институционално проучавање националне историје у Србији до средине 20. века

Седамдесетогодишње постојање Историјског института у Београду – првог националног историјског института у Србији – потребно је сместити у контекст целокупног развоја историје као научне дисциплине у протекла два века. Изградња и трајање институција у Србији зависили су од државних, политичких, друштвених и идеолошких промена које су се циклично смењивале у протеклих двеста година. Пошто је Историјски институт основала Српска академија наука, осврнућемо се укратко на проучавање прошлости српског народа у тој највишој научној установи Кнежевине/Краљевине Србије: Друштву српске словесности (1841–1864), Српском ученом друштву (1864–1892) и Српској краљевској академији (1886).

У Друштву српске словесности, односно његовом Историјском одбору који је основан 1847. године, вођене су жустре расправе о методама проучавања прошлости српског народа из којих је настао план прикупљања извора за новију историју српског народа. Друштво је послао истраживаче у Венецију, Париз и Дубровник ради прикупљања архивске грађе из средње-вековне прошлости српског народа, а извори до којих се долазило истраживањима публиковани су у „Гласнику друштва српске словесности”.¹ У Српском ученом друштву које је 1864. године основано уместо угашеног Друштва српске словесности установљен је Одсек за науке историјске и државне у чијем су раду

активно учествовали историчари Стојан Новаковић, Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић. У другом одељку „Гласника српског ученог друштва” објављивани су, углавном, историјски извори.² Када је 1886. основана Српска краљевска академија (СКА), науке су уместо по одборима груписане по стручним академијама.

Историјска наука била је у оквиру Академије друштвених наука. У периодичним публикацијама СКА, „Гласу”, „Споменику“ и Посебним издањима, објављивани су научни радови и историјски извори.³

Поред Академије, значајан центар проучавања националне прошлости, од краја 19. века, постао је Филозофски факултет Велике школе, односно Универзитета у Београду, нарочито од када је критички историографски правац однео превагу над романтичарском струјом.

После Првог светског рата, поред поменутих установа, у југословенској држави настала су два удружења историчара која су издавала часописе. У Новом Саду Историјско друштво је публиковало „Гласник историјског друштва у Новом Саду” (1928–1940) у којем су објављивани прилози махом из прошлости Срба у Угарској до 1918. године. Југословенски историчари су 1927. основали Југословенско историјско друштво чији су чланови, у складу с тадашњом идеолошком флоскулом о једном народу с три имена, проучавали односе јужнословенских народа са суседним балканским државама и народима у 19. веку. Друштво је имало подружнице у Београду, Загребу и Љубљани. Његово гласило, „Југословенски историјски часопис”, излазило је уз финансијску помоћ Српске краљевске академије и Универзитета у Београду од 1935. до 1940. године.⁴

Дакле, Српска краљевска академија и Београдски универзитет су до средине 20. века били најважније установе у којима је проучавана прошлост српског народа. Први управник Историјског института, Виктор Новак, сумирао је резултате националне историографије између два светска рата: „Велики број објављених расправа не показује да су оне никле из једног општег плана, већ да су дела личних научних иницијатива и вредности, епизодичности и готово неке импровизованости”.⁵

Назив институт, у значењу научна установа, јавља се тек у раздобљу између два светска рата. Основна препрека у раду институтâ било је финансирање. Уз то, постављало се питање њихове сврсисходности поред Академије и Универзитета, али и недостатка научних кадрова. Станоје Станојевић је при Српском семинару на Филозофском факултету у Београду основао 1923. године Институт за скупљање извора 1908–1918. Сврха тог Института било је прикупљање грађе, релевантне првенствено за историју ослободилачких ратова Србије. Институт је развио широку активност у прикупљању историјских извора и литературе о поменутом раздобљу. Грађа из тог Института пренета је у Архив историјског института, 1960. године.⁶ Балкански институт (1934–1941) из Београда основан је у специфичним међународним околностима. Оснивачи института, Ратко Парезжанин и Светозар Спанаћевић, те научни утемељивачи Милан Будимир и Петар Скок, настојали су да пред вихором Другог светског рата вежу и зближе балканске народе издајући „Међународни часопис за балканске студије” и монографске публикације.⁷ У Академији је 1935. године иницирано

Плакат Института за скупљање извора 1908 – 1918. године

- ¹ Р. Перовић, *Рад на издавању домаћих извора о Првом српском устанку* у: Први српски устанак, акта и писма на српском језику, књига I 1804–1808, Београд 1977, 5–11; В. Ђ. Крстић, И. Спасовић, *Друштва свога доба*, Београд 2016, 24.
- ² *Преглед издања Српске академије наука и уметности 3/2, Српско учено друштво 1864–1892*, Београд 2002; М. Јовановић, *Историјско одељење САНУ* (рад у штампи).
- ³ *Педесетогодишњица Српске краљевске академије 1886–1936, књ. 2. Посебна издања СКА*, Београд 1937; *Преглед издања САНУ 1847–1959*, Београд 1961.
- ⁴ В. Новак, *Југословенска историографија између два светска рата и њени савремени задаци*, Историјски часопис (даље: ИЧ) I (1948), 199–217.
- ⁵ В. Новак, *нав. дело*, 204.
- ⁶ Ст. Станојевић, *1908–1918*, „Политика” бр. 5304, 29. јануар 1923; исти, *Скупљајте податке за историју нашег уједињења од 1908–1918*, „Нови живот” 1923 (XVI), 295–296; *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 253.
- ⁷ Н. Тасић, *Балканологија пре Балканолошког института, Споменница поводом тридесетогодишњице Балканолошког института*, *Balkanica XXX–XXXI* (2000), 7–13.

оснивање Археолошког института, али се од тога убрзо одустало.⁸

Од 1945. године, културном, просветном и научном политиком руководила је нова комунистичка власт која је са чврстим идеолошким уверењем рушила или преобликовала установе старог режима. Совјетски модел научноистраживачког рада примењен је приликом оснивања института у Југославији после Другог светског рата. Наиме, у Совјетском Савезу већ од 1918. године оснивани су научноистраживачки институти над којима је као највиша научна установа стајала Академија наука СССР.⁹ Наука у Југославији после Другог светског рата требало је да буде у функцији успостављања совјетског привредног модела, односно реализовања петогодишњег плана (1947–1952).¹⁰ Због тога су у Академији 1947. године основани институти за екологију, за физиологију развића, генетику и селекцију, за паразитологију, за изучавање исхране народа и тако даље. Виктор Новак пише да се југословенска делегација на VII Међународном конгресу историчара у Варшави (1933) први пут сусрела са совјетским колегама од којих су сазнали „о ванредној организацији историских наука која је спроведена кроз институте појединих Академија, који плански воде рачуна о колективним и индивидуалним истраживачким радовима историчара у читавој СССР”.¹¹

Међутим, требало је да прође извесно време да се између Српске академије наука и револуционарних власти у Југославији успостави коегзистенција. У контексту напора револуционарних комунистичких власти да прошлост буде преобликована као

искључиво „њихова“ историја уочљиви су, између осталог, и процеси удаљавања, подела, привлачења и преваспитавања некадашње грађанске интелигенције, односно стварања нове, подобне групе људи. Подозривост према историчарима старије генерације окупљених око Српске академије наука (САН) и Филозофског факултета била је посебно наглашена у првим послератним годинама.¹²

После застоја у раду у првој половини 1947. године, нова фаза у коју је ушла Српска академија наука започета је доношењем Закона о САН, 30. јуна 1947. године. Тим законом Академија је дефинисана као „највиша научна установа у НР Србији која окупља најистакнутије научнике”. Законом је предвиђено да Академија у саставу својих одељења може имати „истраживачке институте, лабораторије и кабинете, као и библиотеке, музеје и комисије”. Одређен је делокруг и састав шест одељења Академије, од којих је Одељење друштвених наука било надлежно за историјску науку.¹³ Историјски институт САН постао је тако једна од двадесет таквих установа основаних у Српској академији наука 1947. године.

Оснивање Института 1947. године

О датуму оснивања Института у изворима и литератури постоје супростављени подаци. У Годишњацима Српске академије наука од 1948. до 1956. године као датум оснивања навођен је 16. јул 1947. године. Већ у Годишњацима за 1959. и 1960. годину, последњима у којима су штампани извештаји Историјског института, пише да је Институт основан 21.

маја 1947. године.¹⁴ У публикацији „35 година Института 1948–1983” каже се да је датум оснивања Института 15. август 1947. године, али „да се о правом почетку рада у Институту може говорити тек од половине следеће, 1948. године”.¹⁵ У извештају о раду за 1948. годину наведено је да је Институт основан у августу 1947. године.¹⁶ Једино у Енциклопедији српске историографије стоји тачан датум оснивања Историјског института Српске академије наука: 15. јул 1947. године.¹⁷

Припреме за оснивање Историјског института започете су у мају 1947. године. Тада је у Српској академији наука, на позив Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе, одржано неколико састанака на којима се расправљало о задацима будућег Историјског института. Идеја је била да се око Института окупе сви историчари из Београда, „како би се науци дао што шири и полетнији замах”. Том приликом израђен је предлог рада Института за време летњег распуста.¹⁸ Академик Вељко Петровић, секретар Одбора за вођење послова САН, доставио је 27. маја 1947. године Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе елаборат за оснивање: Археолошког, Географског, Историјског института, Института за проучавање књижевности и Института за српски језик.¹⁹

Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе 15. јула 1947. године донео је одлуку број 1155 којом је Виктор Новак постављен за управника Историјског института, а Георгије Острогорски за његовог заменика. Истим решењем постављени су сви чланови и сарадници Института.²⁰ Према томе, датум оснивања Института је 15. јул 1947. године. На првом

⁸ *Годишњак СКА XLIV (1935)*, Београд 1936, 39, 40.

⁹ Ю. С. Осипов, *Академија наук в историји Российского государства*, Москва, 1999.

¹⁰ Д. Бонџић, *Универзитет у социјализму, високо школство у Србији 1950–1960*, Београд, 2010, 33.

¹¹ В. Новак, *нав. дело*, 199–217.

¹² Опширније у: Ђ. Станковић, Љ. Димић, *Историографија под надзором I*, Београд 1996, 204–205.

¹³ *Српска академија наука и уметности, историјат, устројство, делатност*, Београд 1986, 25.

¹⁴ *Годишњак LXVI (1959)*, Београд 1960, 199.

¹⁵ *35 година Историјског института 1948–1983*, Историјски институт, Београд 1983, 285.

¹⁶ *Годишњак САН LV (1948)*, 238.

¹⁷ С. Терзић, *Историјски институт*, Енциклопедија српске историографије, уредници Сима Ђирковић, Раде Михаљчић, Београд 1997, 139.

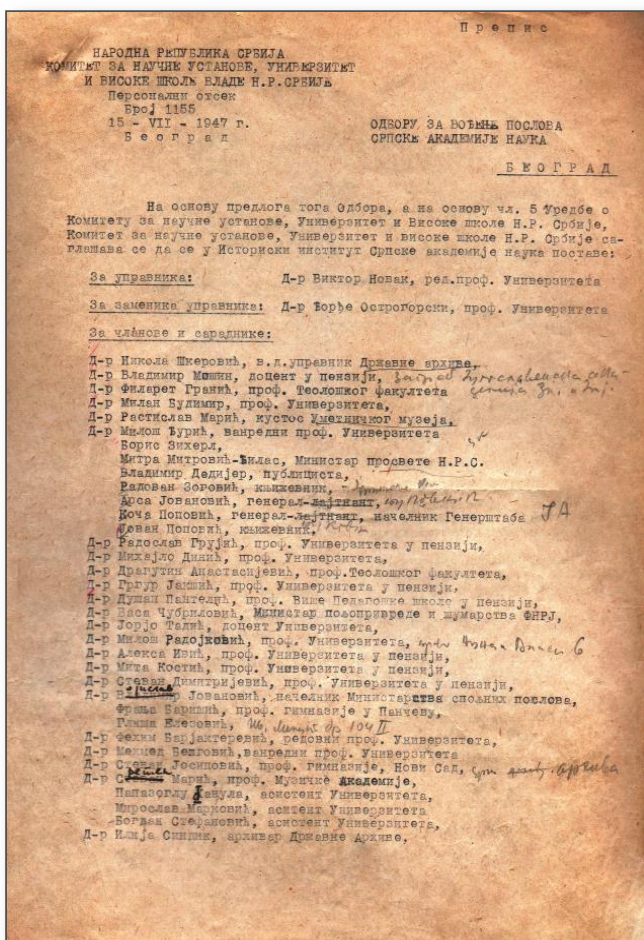
¹⁸ *Исто*.

¹⁹ Архив Србије (даље: АС) у Железнику, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе (даље: Комитет за научне установе), Г 189, фасц. 30.

²⁰ Први чланови Института именовани су, такође, 15. јула 1947. године: др Никола Шкерковић, в.д. управника Државне архиве; др Владимир Мошин, доцент у пензији; др Филарет Гранић, академик и професор; Милан Будимир, професор универзитета; Растислав Марић, кустос Уметничког музеја; др Милош Ђурић, професор универзитета; Борис Зихерл, публициста; Митра Митровић Ђилас, министар просвете НР Србије; Владимир Дедијер, публициста; Коча Поповић, генерал-лајтнант, начелник Генералштаба; Јован Поповић, књижевник; др Радослав Грујић, професор универзитета; др Михаило Динић, професор универзитета; др Драгутин Анастасијевић, академик и професор универзитета; др Гргур Јакшић, професор универзитета; др Душан Пантелић, дописни члан САН и професор Више педагошке школе у пензији; др Васо Чубриловић, министар пољопривреде и шумарства ФНРЈ; др Јорјо Тадић, доцент универзитета; др Милош Радојковић, професор универзитета; др Алекса Ивић, професор универзитета у пензији; др Мита Костић, професор универзитета; др Стеван Димитријевић, професор универзитета у пензији; др Војислав Јовановић, начелник Министарства спољних послова; Фрања Баришић, професор

састанку Председништва САН, 17. јула 1947, којим је председавао председник Академије Александар Белић, саопштена је одлука Комитета о постављењу управника и сарадника Историјског института САН.²¹

Одлука о оснивању Историјског института САН
од 15. јула 1947. године

Председништво САН је потом на захтев управника Виктора Новака решило да се „за најхитније потребе“ за другу половину јула Историјском институту стави на располагање сума од 150.000 динара.²² За развој историјске науке у Србији важно је било и оснивање Историјског друштва НР Србије. Оно је основано 2. јула 1947. године.²³ Тиме су створени институционални оквири за даљи развој историјске науке у другој половини 20. века.

Институт САНУ и(ли) самостални институт

Однос Историјског института и оснивача, Српске академије наука, од почетка је праћен извесним неразумеванјем. С једне стране, формалистички начин одлучивања у САН (САНУ), а с друге стране, динамика у раду Института, утицали су на то да се већ у првој години рада Института испоље разлике у приступу реализацији пројеката и других иницијатива. Институт је, наиме, 1948. године иницирао обележавање 600. годишњице од доношења Душановог законика и предложио је САН да они о томе разговарају у Савету академија ФНРЈ. Међутим, САН на ту иницијативу, коју је Научни савет Института поднео почетком децембра 1948, није одговорила читав месец дана „и тако је изгубљен један драгоцен месец, толико важан за припреме конгреса“.²⁴ Институт је до 1961. године припадао Српској академији наука, која је имала одлучујућу улогу у избору управе Института, али су често на површину избијали неспоразуми, иако су управу Института чинили махом дописни или стални

чланови Академије.²⁵ Управник Виктор Новак је Председништву Академије безуспешно подносио оставку 4. августа 1950. године и 10. јуна 1953. године.²⁶ Као разлог подношења оставке у првом писму навео је недостатак „поверења и разумевања” Председништва САН за „оживотворење основних задатака Института”, али и мањак подршке и залагања појединих чланова Института. У другом писму навео је то што је Редакциони одбор Председништва, упркос одлуци Научног савета и Одељења друштвених наука, одбио дати сагласност да се штампају регеста на француском језику у књизи Јорја Тадића *Грађа о сликарској школи у Дубровнику од 13. до 16. века*, али и то што је штампање „Историјског часописа” због разних административних процедура у Академији задржавано седам месеци, „те се III књига појавила тек иза годину дана како је била поднета Одељењу друштвених наука”.²⁷

Извесно осамостаљење Института од Академије уследило је после усвајања Закона о организацији научног рада, 1957. године, који је почео да се примењује наредне године. Законом је било предвиђено оснивање Савета у научним установама, па су тако у Институту поред четири члана које је именovala Академија, била и два члана које су изабрали сарадници Института.²⁸ Закон је на велика врата уводио самоуправљање као облик одлучивања и тежио је да одвоји академије од научних установа, које су „самосталне установе, којима се управља по начелима друштвеног управљања”. С тим у вези, Председништво САН је 10. марта 1958. године донело Решење о преласку Историјског института Српске академије наука у Београду на пословање научне установе.²⁹

Закон о Српској академији наука и уметности из 1960. године представљао је увод у осамостаљење Историјског института од Академије. Законом је предвиђено да ће Извршно веће НР Србије, уз

гимназије у Панчеву; Глиша Елезовић, дописни члан САН; др Фехим Бајрактаровић, професор универзитета; др Мехмед Беговић, професор универзитета; др Стеван Јосиповић, професор гимназије у Новом Саду; др Сретен Марић, професор Музичке академије; Фанула Папазоглу, асистент универзитета; Мирослав Марковић, асистент универзитета; Богдан Стефановић, асистент универзитета; др Илија Синдик, архивар Државне архиве; др Стеван Јантолек, професор Педагошке школе; Иво Божић, асистент универзитета; Никола Вучо, доцент универзитета; Јован Ковачевић, асистент Уметничког музеја; Радослав Перовић, члан Наставног савета; Душан Перовић, професор; др Љубомир Дурковић, библиотекар Патријаршије; Александар Поповић, библиотекар Градске библиотеке; Петар Поповић, професор гимназије; Гавро Шкриванић, професор; Миодраг Југовић, професор Више педагошке школе; Милан Марјановић, публициста; др Мирко Вратовић, публициста; Момчило Жеравчевић, асистент универзитета; Бранислав Ђурђев, кустос Земаљског музеја у Сарајеву; Душан Марјановић, библиотекар; Јефта Николић, адвокат. За библиотекара Института постављен је др Првош Сланкаменац, професор универзитета у пензији, а за дактилографињу је именована Радмила Поповић, дипломирани студент филозофије.

²¹ *Годишњак САН LIV (1947)*, 148–149.

²² *Исто*, 166.

²³ *Службени гласник (даље: СГ) Народне републике Србије (даље: НРС)*, бр. 34, 30. јул 1947. (III), 408.

²⁴ *Годишњак САН LV (1948)*, 248.

²⁵ *Годишњак САН LXI (1954)*, 146

²⁶ Архив САНУ (даље: АСАНУ), заоставштина Виктора Новака (несређена грађа).

²⁷ *Исто*.

²⁸ *Службени лист (даље: СЛ) ФНРЈ 34*, 14. август 1957, 641–648; *СЛ ФНРЈ 3*, 22. јануар 1958, 43–44.

²⁹ Архива Историјског института.

претходно мишљење Председништва Академије, одлучити према којим ће установама Академија задржати оснивачка права, а који институти ће се осамосталити. Извршно веће је 25. марта 1961. године

донело Уредбу – ступила је на снагу 29. априла 1961. године – којом је Историјски институт САН проглашен за самосталну научну установу. Оснивачи Историјског института постали су Извршно веће Народне републике Србије, Српска академија наука и уметности и Филозофски факултет у Београду.³⁰

Решењем Републичке заједнице за научни рад Институт је 28. септембра 1971. године стекао статус научног института, пошто је за „оснивање Института постојала оправдана дугорочна потреба“.³¹ Оснивач Института према Закону о научноистраживачкој делатности из 1990. године била је од тада Скупштина СР Србије, која је претходно усвојила елаборат о оправданости оснивања, односно постојања Института.³² Већ према Закону о научноистраживачкој делатности из 1993. године оснивач Института уместо Скупштине постала је Република.³³

Нова фаза у односима Историјског института и САНУ започела је 1990. године, када су те две установе потписале Самоуправни споразум о уређивању међусобних односа. Институт је и даље задржао статус самосталне научне установе, али је САНУ стекла одређена управљачка права у његовом деловању. Наиме, Институт је Историјском одељењу и Председништву Академије подносио на усвајање годишњи план и извештаје о раду. Академија се саглашавала с унутрашњом организацијом и систематизацијом радних места и потврђивала је избор директора Института. Академија је у Научно веће Института делегирала три члана „из реда својих чланова и других истакнутих научних радника из области историјских наука“. Споразум је закључен на неодређено

април 1961.	СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК НРО	Број 18 — Страна 271
<p>Члан 12. До избора директора, који ће се извршити по образовану савета у смислу члана 6. ове уредбе, дужност директора вршиће лице које одреди Извршно веће.</p> <p>Члан 13. О спровођењу ове уредбе стараће се Савет за научни рад Народне Републике Србије.</p> <p>Члан 14. Ова уредба ступа на снагу даном објављивања у „Службеном гласнику Народне Републике Србије“.</p> <p>ИВ бр. 127 У Београду, 25. марта 1961. године</p> <p>Секретар Извршног већа, Радовак Граховић, с. р. Слобода Пенезић, с. р.</p>	<p>Члан 6. Савет Института сачињавају председник и чланови савета. Одређен број чланова савета између оснивачи. Број ових чланова оснивачи утврђују уговором. Одређен број чланова савета бира научно-стручни колектив Института. Једног члана савета додирира Државни архив Народне Републике Србије. Укупан број чланова савета и број и начин избора чланова које бира научно-стручни колектив одређује се правилима Института. Директор Института је члан савета по положају.</p> <p>Члан 7. Директора Института бира савет Института, а поставља га Извршно веће. Директор Института бира се на основу конкурса.</p> <p>Члан 8. Институт се финансира по прописима о финансирању научних установа. Правилима Института одређује се да ли ће се Институт финансирати по прописима који важе за привредне организације или по прописима који важе за самосталне установе. По доношењу правила Институт се финансира по прописима који важе за самосталне установе.</p> <p>Члан 9. Институт не може без сагласности оснивача отуђити или оптеретити основна средства која му дају оснивачи. Сву сагласност даје Извршно веће на предлог оснивача који је Институт дао средстава која се оптерећују или отуђују. У случају престанка рада Института, сва средства Института враћају се оснивачима сразмерно њиховим уделима.</p> <p>Члан 10. Дан почетка рада Института одређије Савет за научни рад Народне Републике Србије. Даном почетка рада Института престаје са радом Историјски институт Српске академије наука и уметности, проглашен за научну установу решењем Српске академије наука бр. 809 од 10. марта 1958. године, и све особље, средства као и права и обавезе овог Института претрима новоосновани Институт.</p> <p>Члан 11. Избор чланова савета од стране научно-стручног колектива (члан 6, став 3.) извршиће се у року од три месеца по доношењу правила Института. До образовања савета у смислу члана 6. ове уредбе, савет сачињавају именовани и делегирани чланови и директор Института.</p> <p>Члан 12. До избора директора, који ће се извршити по образовану савета у смислу члана 6. ове уредбе, дужност директора вршиће лице које одреди Извршно веће.</p> <p>Члан 13. О спровођењу ове уредбе стараће се Савет за научни рад Народне Републике Србије.</p> <p>Члан 14. Ова уредба ступа на снагу даном објављивања у „Службеном гласнику Народне Републике Србије“.</p> <p>ИВ бр. 153 У Београду, 25. марта 1961. године</p> <p>Секретар Извршног већа, Радовак Граховић, с. р. Слобода Пенезић, с. р.</p>	

Уредба Извршног већа НР Србије од 25. марта 1961. године о оснивању Историјског института у Београду

Српска академија наука и уметности

време. Имену Института је на основу тог Споразума додат атрибут САНУ. Наиме, у Статуту који је усвојен 20. фебруара 1991. године пише да „Историјски институт има статус установе и организован је као научни институт, који по закону обавља научноистраживачку делатност. Институт је удружен у Српску академију наука и уметности на основу Самоуправног споразума о уређивању међусобних односа закљученог 24. октобра 1990. године”. Већ у Статуту Института од 7. марта 1997. године, Институт има у имену атрибут САНУ јер „послује у саставу Српске академије наука и уметности”, а односи су уређени Споразумом. Међутим, билатерални споразум Института и Академије није верификован у Трговинском суду, данас Привредном суду у Београду, и Институт је формално и правно од 1961. године пословао као самостална научноистраживачка установа, о чему сведочи евиденција у судским регистрима Привредног суда у Београду.³⁴

Поводом избора директора Института 2002. године, настало је захлађење односа између Академије и Института. На конкурс су се јавили тадашњи в. д.

директора Института Славенко Терзић, којег је подржавала Академија, и сарадник Института Тибор Живковић. Министарство је за директора поставило Тибора Живковића. То је довело до спора око надлежности Академије у раду Института. Председник Академије Дејан Медаковић је на 12. седници Извршног одбора Председништва САНУ, 18. априла 2002. године, упознао чланове Председништва с писмом које је упутио министру, у којем стоји да

³⁰ Архива Историјског института.

³¹ Решење Републичке заједнице за научни рад бр. 189/33, 28. септембар 1971. (Архива Историјског института).

³² *Закон о научноистраживачкој делатности*, СГ СРС, бр. 12, 19. март 1990, 495.

³³ *Закон о научноистраживачкој делатности*, СГ РС, бр. 52, 13. јул 1993, 2431–2432.

³⁴ У Привредном суду у Београду, у старом регистру установа за град Београд, лист 494 свеска II, *Историјски институт* уписан је први пут решењем Ус-176/66 30. децембра 1965. године. У исти регистар на листу 846 свеска IV, решењем УС-148/70 уписан је „Историјски институт, Београд Кнез Михаилова 35/III”. У нови судски регистар, решењем Ус 1211/73 од 8. јануара 1974, на регистарском улошку 1-116-00 уписан је Историјски институт Београд Кнез Михаилова 35/III. Решењем Фи 4568/78 „уписује се усаглашавање са одредбама ЗУР-а *Историјски институт Београд*, Кнез Михаилова 35, са потпуном одговорношћу”. Решењем I Су 5/97 од 22. маја 1997. године ова установа је преведена с регистарског улошка 1-116-00 на регистарски уложак број 5–32–00. Последње две промене десиле су се у 21. веку. Најпре је решењем VI Фи 5204/02 од 22. маја 2002. године, поводом усклађивања за Законом о класификацији делатности и регистру јединица разврставања, уписан као *Историјски институт*, Београд Кнез Михаилова 35, матични број 07003358. Поводом промене седишта Института, односно премештања Института из Кнез Михаилова 35 у Кнез Михаилову 36, решењем 1 Фи-544/12 од 13. фебруара 2013. године Институт је уписан у регистар под називом Историјски институт.

Академија „више ни на који начин не учествује у раду Историјског института” и затражио је брисање назива Академије из званичног имена Института.³⁵ Вршилац дужности директора Тибор Живковић, чије именовање је Влада Србије у међувремену потврдила, обавестио је председника САНУ Дејана Медаковића 14. маја 2002. године да „није неопходно никакво брисање назива САНУ из имена Института јер оно од 1961. године званично и не постоји”.³⁶ На трећој седници Председништва САНУ која је одржана 16. маја 2002. године, на којој су учествовали сви чланови Председништва, „истакнута је неусаглашеност досадашњих односа Академије и института са Законом о научноистраживачком раду из 1997. и потреба тачнијег утврђивања улоге Академије у науци и друштву”.³⁷

Епилог односа Института и Академије требало би да уследи ове или наредне године. Наиме, Институт је 2016. године покренуо процедуру повратка у Српску академију наука и уметности о чему одлучују надлежна тела Академије, а потом и Влада Републике Србије.

Научна политика

Институт је током седамдесетогодишњег рада профилисао своју научну политику: проучавање прошлости српског народа од раног средњег века до 1918. године, издавање часописа и периодике, издавање монографских публикација, критичка издања историјских извора и организовање научних трибина и скупова. Институт је по томе јединствен у Србији.

Научна политика прописивана је у документима којима је уређиван статус и унутрашња организација Института, те законима о научноистраживачкој

делатности. По оснивању 1947. године, предвиђено је да ће Институт проучавати политичку, привредну и културну историју српског народа и да ће радити на унапређењу историјске науке.³⁸ Почетни задаци Института разрађени су прописима о раду Академије и њених института (1947, 1948), што су у дело спроводили Научни савет и управник Института, те Одељење друштвених наука Академије.³⁹ Када је основан Византолошки институт, 1948. године и премештена Античка секција у Археолошки институт, 1952. године постепено се одустајало од концепта обухватног проучавања националне прошлости и историје простора на којем живи, или је раније живео српски народ. Такође, изучавање народноослободилачког покрета није заживело у Институту, иако је постојала секција за проучавање тог периода. Из званичних аката с краја четрдесетих година уочава се свест о широкој научној и друштвеној мисији Института. Тих година настају Библиотека и Архив института. Секретар Живан Сечански на крају 1948. године резимира резултате рада Института и закључује: „Задаци Историског института САН су значајни и велики. Управа и чланство Института улажу све напоре да историска наука са својим резултатима служи широком радном народу. Стечена искуства у 1947. и 1948. увелико ће користити руководству Историског института да приступи што свестранијем извођењу задатака у 1949. години како би испунило обавезе на испуњењу и извршењу Петогодишњег плана”.⁴⁰ Институт је помогао Матици српској да 1949. године оснује историјску секцију која је свој план рада формулисала и усклађивала у сарадњи с Научним саветом Института. Такође, Институт је у

Београду организовао архивистички курс. Да прилике у Србији што се тиче архивске грађе нису биле добре, сведочи и представка коју је Научни савет Института 1949. године упутио министру за науку и културу ФНРЈ. У њој је тражено да се спречи „даље уништавање архивског материјала” из архива у Србији. Током педесетих година, Институт је код надлежних доследно

инсистирао на враћању грађе Министарства иностраних дела Србије (1871–1914), која је због кризе с Информбироом 1948. године из Београда била измештена у Дубровник.⁴¹

Научна опредељења првих управника и чланова управе Института, предратних истакнутих историчара Виктора Новака, Мите Костића, Георгија Острогорског, Михаила Динића, Јорја Тадића, Ивана Божића, Јована Радонића и других утицала су на избор и садржај тема које су проучаване, а то су прошлост средњег века Србије, Дубровника и Приморја.⁴² На таква истраживачка усмерења утицале су и објективне околности: архиви и библиотеке у Србији пострадали су у Другом светском рату и дуго су били затворени за истраживаче. Да би се до краја разумела научна политика Института до средине педесетих година,

№	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	звање	плата	примедбе
<u>Управник</u>				
1.	Виктор Новак	ред. проф. Филос. фек.	кон. 3.000	Добар стручњак. Није научник. Мисси.
<u>Сарадници</u>				
2.	Триговије Острогорски	вен. проф. Филос. фек.	кон. 2.500	Сличан стручњак. Рус-емигрант. 1930 године дошао у Београд. За време окупације изаше спо у сл. Он. Није непријатељ.
<u>Садни сарадници</u>				
1.	Душан Сечански	научни сарадник	6.000	Осредњи стручњак. Не ради на науци. За време рата веројемништу ишао је у Другом светском рату. Сада симпатизер данашњег поретка.
<u>Холопасни сарадници</u>				
1.	Милан Будалић	ред. проф. Фил. фек.	2.000	Најбољи филолог. Резултат совјетске науке примљив. Од прошлог светског рата је слеп. Пријатељски расположен према новом друштвеном поретку и СССР. Добар стручњак. Има науч. радове. За време рата био у веројемништу и држао се добро. Сада неопредељен. Не пријатељ. Улази са тиверитетом.
2.	Михајло Динић	вен. проф. Фил. фек.	2.000	Непријатељ у ствари. Има 17 научних радова из историје Дубровника. Не пријатељ. Мисси.
3.	Глиша Ђеласовић	бивши професор		Стручно неважан. У веројемништу се држао непријатељски. Сада непријатељ.
4.	Јоржо Тадић	доцент Фил. фек.		
5.	Душан Пантелић	бивши професор ректор Фед. школе		
<u>Административно особље</u>				
1.	Илије Синђић	бивши архивист		Добар стручњак. Бави се научним радом. Пријатељ.
2.	Радимица Поповић	кон. диктилограф	3.000	Добар радник. Човјечици неваинтересована.
<u>Помоћно особље</u>				
1.	Милица Нешић	пом. служ. II кл.	2.500	Добар радник. Неопредељена.

Квалификација сарадника Историског института САН из 1948. године

³⁵ Архива Председништва САНУ. Записник са седнице одржане 18. априла 2002.

³⁶ Архива Председништва САНУ.

³⁷ Архива Председништва САНУ. Институт је 2007. године премештен из зграде у Кнез Михаиловој 35 у такође Академијину зграду преко пута, у Кнез Михаилову 36.

³⁸ *Годишњак САН LIV (1947)*, 486–487.

³⁹ *Годишњак САН LV (1948)*, 238–239.

⁴⁰ Ж. Сечански, *Хроника Историског института*, ИЧ 1–2 (1948), 405.

⁴¹ *Годишњак САН LVI (1949)*, 308.

⁴² *Годишњак САН LVI (1949)*, 318; *Годишњак САН LVII (1950)*, 432. Дилему о томе чиме је важније да се Институт бави, на институтском већању 10. фебруара 1949. године, јавно је исказао марксистички опредељени сарадник Душан Перовић, упитавши се „да ли је тренутно потребнији рад на дубровачкој сликарској уметности, или на тражењу и изучавању материјала који се односи на положај сељака у немањинској држави” (АС у Железнику, Комитет за научне установе, Г-189, ф. 31).

важно је имати на уму да су челници Института, и уопште Академије, у очима револуционарне власти сматрани „старим кадровима”. Државна власт је често анализирао рад Института и однос сарадника Института према новом режиму и новој идеологији. За илустрацију тога нека послужи анонимни извештај о Институту с краја 1948. године који је поднет Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе. „У Институту се често дискутује о садржини и задацима наше историске науке. Те нове задатке на речима усвајају сви сарадници Института. Научни кадар Института проучио је говоре друга Тита у Београду и Љубљани, у Академијама (...). Међутим, колико је у Институту схваћена суштина датих директива у говорима друга Тита најбоље показује следећи пример. Друг Тито је нашој историској науци поставио као задатак да учвршћује и продубљује резултатима свог научног истраживања братство и јединство народа Југославије. Овај задатак се у плану научног рада Института одразио само формално. Место да постављено питање буде предмет посебне дискусије у Институту са циљем да се уоче догађаји које је буржоаска историографија фалсификовала (...), па да се та места научно обраде, раскринкају и осветле циљеви које је имала великосрпска буржоазија, а што може бити прави прилог Историског института учвршћењу братства-јединства нашег народа, Институт је место тога у свом плану рада (позивајући се на савете друга Тита) поставио позивање представнике сродних установа у другим републикама ради одржавања предавања и томе слично”.⁴³ „Стари кадрови” су, уз нужне компромисе, Институт усмерили у јасном

научноистраживачком правцу, којим и данас иде ова установа.

Институт је Решењем Председништва САН од 10. марта 1958. године проглашен за научну установу. Тим документом прописани су његови задаци: истраживање и изучавање друштвене, економске, политичке и културне историје српског народа, „као и осталих народа ФНРЈ са којим чине целину”, те проучавање веза и односа с народима Балкана и Европе; образовање научних кадрова и брига о њиховом напредовању; објављивање резултата научног рада у посебним издањима, збиркама грађе, зборницима и „Историјском часопису”; сарадња са сродним установама у земљи и иностранству.⁴⁴

У поменутој Уредби којом је Институт 1961. године постао самостална установа чији је задатак да научним методама проучава, истражује и решава сва питања из области историје, а посебно да истражује, сабира, проучава и објављује изворе за историју Србије и српског народа и то: изворе за историју старог века, историју средњег века, период турске владавине, изворе за историју 19. и 20. века и изворе за историјску географију; да организује различите облике научног рада и сталног усавршавања и да помаже организовање и извођење наставе трећег степена.⁴⁵ За разлику од поменутог акта Председништва САН из 1958. године, у Уредби се не помињу „остали народи ФНРЈ”. Наиме, пукотине у наизглед хомогеној југословенској федерацији биле су видљиве у историјској науци већ почетком шездесетих година. После штампања другог тома *Историје народа Југославије*, 1960. године, у којем је приказан развој

јужнословенских народа од 16. века до краја 18. века, југословенски историчари нису могли да се усагласе око оцене историјских догађаја и процеса у 19. веку и 20. веку. Због тога трећи том *Историје народа Југославије* није написан.⁴⁶

Научни задаци и циљеви с мањим изменама понављани су у статутима и другим актима Института од 1961. године до данас.⁴⁷

Заједница за научни рад, установљена 1969. године, од 1974. године Републичка заједница науке, била је задужена за утврђивање и координисање научне политике на нивоу Србије. Она је припремала планове и програме научноистраживачких делатности, заједничке програме активности научних установа, помагала и подстицала међународну сарадњу и ширење и популарисање научних сазнања.⁴⁸ Упркос декларативном залагању, у време самоуправљања најмање је било заједничког и координисаног рада између научних установа у Србији и Југославији. О томе се расправљало у Одељењу историјских наука САНУ 23. децембра 1971. године. Секретар Одељења Васо Чубриловић предложио је формирање одбора састављеног од председника Одељења историјских наука САНУ и Одељења историјских наука, историје уметности и археологије Филозофског факултета у Београду који би се позабавили тим питањем.⁴⁹ Зачауреност у оквиру институција, бирократска процедура и хроничан недостатак материјалних средстава за реализовање капиталних пројеката, уз свеprisутне идеолошке обзире према „братству и јединству“ те „самоуправљању радничке класе,“ разлози су што је Институт до 1990. године био препуштен самом себи.

Научном политиком у Србији од 1990. године руководи министарство надлежно за науку. Научноистраживачка делатност је дефинисана као „систематски стваралачки рад“ који се остварује основним, примењеним и развојним истраживањима. Током деведесетих година, због ратних прилика у окружењу, међународних санкција и драстично смањеног финансирања истраживачке и издавачке делатности, научна политика Института се изменила. Институт је организовао серију међународних научних скупова на којима су савремена збивања посматрана у историјској перспективи. Уз то, поједини сарадници Института су за потребе државе радили стручне експртизе и елаборате.⁵⁰ Због свих тих околности, у

⁴³ АС у Железнику, Комитет за научне установе, Г-189, ф. 29; Видети и: *Маршал Југославије Јосип Броз Тито о задацима науке*, ИЧ I (1948), 7.

⁴⁴ Архива Историјског института.

⁴⁵ Архива Историјског института.

⁴⁶ Д. Ђорђевић, *Ожиљци и опомене*, трећа књига, Београд 2000, 157.

⁴⁷ *Правила Института 1962*, ИЧ XII–XIII (1963), 453–463; Статут радне организације Историјског института у Београду, 6. јул 1978; Статут радне организације Историјског института у Београду, 21. јун 1985; Статут Историјског института, 20. фебруар 1991; Статут Историјског института САНУ, 7. март 1997; Статут Историјског института, 22. мај 2002; Статут Историјског института, 27. септембар 2006; Статут Историјског института, 18. април 2011; Статут Историјског института, 20. мај 2013; Статут Историјског института, 8. септембар 2016.

⁴⁸ *Закон о самоуправним интересним заједницама науке* (СГ СРС, бр. 48, 5. децембар 1974, 1665).

⁴⁹ Записници Одељења историјских наука, Архив САНУ.

⁵⁰ Институт је 1992. године „више него раније био у прилици да пружа стручне консултације и даје експертска мишљења о појединим историјским проблемима“ (Извештај о раду Историјског института у 1992. години, Архива Историјског института).

последњој деценији 20. века смањена је издавачка делатност Института.

Научна политика Института у 21. веку спроводи се у складу са Законом о научноистраживачкој делатности (из 2005) и другим пропратним актима. Будући да је Институт научна установа која се бави основним истраживањима, у њему се проучава национална прошлост у хронолошким границама које су дефинисане педесетих година прошлог века. Истраживачка и тематска разноликост у оквиру постојећих пројеката Института настала је као последица рада нове генерације истраживача, али и пријема у Институт истраживача из других научних дисциплина.

Научна политика Института, без обзира на мања одступања, доследно и конитинуирано се спроводи седамдесет година.

Управа Института

Управа Института, њен састав, називи и задаци у протеклих седамдесет година зависили су од положаја Института у односу на Академију, али и од законских решења којима је уређивана научноистраживачка делатност у Југославији и Србији.

Док је Институт био у саставу САН (1947–1961), управу Института бирала је и потврђивала Академија, што је прописано Уредбом о институтима САН од 5. маја 1948. године. Управу су чинили управник, заменик управника, секретар и Научни савет. До 1961. године управници Института били су дописни чланови САН Виктор Новак, Илија Синдик и Мита Костић. Управник је

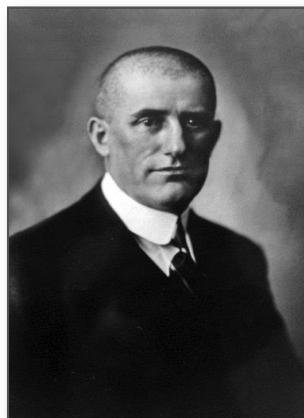
непосредно руководио радом Института, председавао седницама Научног савета и седницама чланова Института. Мало је познато да је први управник Института требало да буде Георгије Острогорски. Комитет за научне установе је чак издао акт (563/47) о његовом постављању за директора Института, али је „на основу усменог предлога који је Комитету поднет“, постављен Виктор Новак. Острогорски, иако управник Византолошког института од 1948. године, био је заменик управника Историјског института до 1950. године, када је та функција укинута. Одељење друштвених наука САН, надлежно за рад Института, на предлог управника Института бирало је Научни савет из круга својих чланова „и других признатих стручњака“. Научни савет руководио је научним радом установе: израђивао је научни план и програм организације Института, разматрао извештаје о научном раду, именовао чланове Редакционог одбора, пратио појединачни рад сарадника, водио рачуна о научном подмлатку и предлагао буџет Института. Први чланови Научног савета Института (1948–1954) били су академици Виктор Новак, Георгије Острогорски, Јован Радонић, Глиша Елезовић, Милан Будимир и Јорјо Тадић.⁵¹ Именовањем Илије Синдика за управника Института 1954. године, промењен је и састав Научног савета у којем су били: Илија Синдик, Михаило Динић, Мехмед Беговић, Драгослав Јанковић, Никола Вучо (члан Савета од 1950), Душан Перовић и Јован Ковачевић.⁵² Функцију секретара Института која је постојала до 1957. године обављали су научни сарадници Института: Живан Сечански (1948–1950), Илија Синдик (1951–1952), Даница Миљковић (1952–

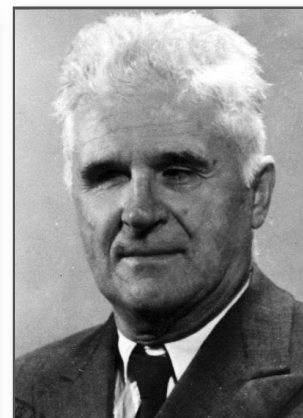
Георгије Острогорски

Јован Радонић

Глиша Елезовић

Милан Будимир

1954), Јован Ковачевић (1954–1955) и Владимир Стојанчевић (1955–1957).

Закон о организацији научног рада, донет 10. јула 1957. године, први је закон којим је уређен рад научних установа на територији југословенске федерације.⁵³ Органи управе у научним установама били су савет и директор (уместо управника), док је у великим научним установама предвиђено конституисање управе, то јест оперативног тела које су чинили директор и чланови колектива.

Директора је бирао оснивач установе, а његов избор је потврђивао Савет. Постављање се вршило на основу јавног конкурса, а кандидати су могли бити „јавни радници или лица која се баве научним радом”. Директор је непосредно руководио установом, организовао рад и доносио решења о службеничким односима. Имао је суспензивни вето, односно право да обустави извршење одлуке Савета ако је сматрао да нису биле у складу с прописима. Закључак је на

коначно решење достављао органу управе надлежном за рад установе, у случају Историјског института – Академији. Савет је према овом Закону стекао већа права у управљању. Чиниле су га особе које је именовао оснивач установе и чланови Института, које су бирали радници научне установе. Савет је доносио правила (статут) установе, утврђивао годишњи прерачун и усвајао завршни рачун, расписивао конкурс за избор директора, одлучивао о образовању фондова, утврђивао план и програм научног рада. На основу поменутог Закона Академија је, као оснивач Института, одлуком Председништва од 8. марта 1958. године поставила нову управу Института: за директора Миту Костића и за чланове Савета: Михаила Динића, Мехмеда Беговића, Ивана Божића и генерала

⁵¹ *Годишњак САН LV* (1948), 238.

⁵² *Годишњак САН LXI* (1954), 21–22.

⁵³ *СЛ ФНРЈ*, бр. 34, 14. август 1957, 641–648.

Велимира Терзића, начелника Војноисторијског института. Преостала два члана Савета – Сергија Димитријевића и Владимира Стојанчевића – изабрали су запослени у Институту, 10. марта 1958. године.⁵⁴

Промена статуса Института 1961. године утицала је и на промену управе. Пошто су оснивачи Института поред Академије били и Извршно веће НР Србије и Филозофски факултет, то је сваки од оснивача делегирао по два члана у Савет. Једног члана у Савет делегирао је Државни архив Србије, док је директор по функцији био члан Савета. Савет је конституисан 1962. године и у њему су били: Драгослав Јанковић; Бошко Шиљековић, генерал-пуковник (Извршно веће); Васа Чубриловић, Мехмед Беговић (САНУ), Иван Божић, Реља Новаковић (Филозофски факултет), Милан Живановић, Даница Милић (Историјски институт), Ружа Перера Јевремовић (Државни архив) и Јорјо Тадић, директор Института.⁵⁵ Организација управе Институтом детаљно је разрађена у Статуту Института који је усвојен 19. јула 1962. године. Два члана Савета бирани су у научностручном колективу, који су чинили сви запослени „са најмање средњом спремом”. Савет Института је доносио правила (статут), прописе о награђивању научних, стручних и других радника, утврђивао је планове и програме Института, планове научног и стручног усавршавања, старао се о подизању и развоју научног подмлатка, разматрао извештаје о раду, расписивао конкурс за избор директора, одлучивао о образовању фондова и расподели средстава, давао сагласност за објављивање научних и стручних радова Института и тако даље.⁵⁶ Директор Института биран је конкурсом на пет година. Бирао га је

Савет, а постављало Извршно веће НР Србије (Влада). Овлашћења директора, у суштини, све време су била иста. Занимљиво је да је Статутом из 1962. године предвиђено оснивање научностручног колегијума, као саветодавног органа директора чији је главни задатак био спровођење научног и стручног рада у Институту.⁵⁷

Устав СФРЈ из 1963. године, назван „повеља самоуправљања” и на основу њега исте године усвојени Устав СР Србије, донели су бројне промене у организацији државне власти, а следствено томе, промењен је начин управе у научним установама.⁵⁸ Самоуправљање, као специфичност југословенског „пута у социјализам” добило је свој практични облик наведеним уставом и потоњим законима усвојеним 1964. и 1965. године (Основни закон о органима управљања у установама и Основни закон о установама). Све установе дефинисане су као самоуправне организације рада. Установе су на основу средстава које су добијале од оснивача „трајно вршиле делатност друштвене службе којом се у општем интересу задовољавају потребе грађана, организација и друге друштвене потребе”.⁵⁹ Управа Института постала је много сложенија и њу су чинили: Радна заједница, Управни одбор, Научно веће и директор.⁶⁰

Радна заједница је у гломазној управљачкој структури Института имала слична овлашћења која данас има Управни одбор. Заседала је у два састава. Први састав Радне заједнице чинили су сви стално запослени у Институту. Они су у духу самоуправљања доносили статут, правилнике о расподели личних доходака, годишње и вишегодишње финансијске планове и завршне рачуне, одлучивали о промени и

проширењу делатности, расписивали конкурс и бирали раднике установе, именовали чланове редакција за публикације и давали сагласност за правилнике. Други, проширени састав Радне заједнице у којој су поред запослених у Институту била по два представника оснивача Института (Извршно веће, САНУ и Филозофски факултет) потврђивао је статут Института „осим одредаба о организацији рада и расподели дохотка”, одлучивао о делатностима посебног друштвеног интереса које се односе на Институт, давао сагласност за годишњи и вишегодишњи план и програм рада као и за финансијски план. Радна заједница се сазивала по потреби, најмање два пута годишње. Управни одбор је оперативно тело радне заједнице. Четири члана Управног одбора бирала је Радна заједница, док је пети члан, по положају, био директор. Управни одбор је припремао предлоге прописа, одлука и других аката који су потом подношени на усвајање Радној заједници. Научно веће је руководило научном политиком Института. Имало је седам чланова. Шест чланова већа бирани су из једне од шест научних области које су се тада проучавале у Институту, а седми члан и уједно председник Већа био је директор. Веће је утврђивало предлоге годишњих и вишегодишњих истраживања, давало сагласност о избору лица у научна и стручна звања, предлагало рецензенте и чланове редакција за издања научних радова, предлагало правилник за рад у научноистраживачким јединицама, координисало научни рад Института са сродним установама у земљи и иностранству. Организација управе није се битније мењала наредних година, ако се изузме то што на основу Статута Института из 1972. године у Радној

заједници није било представника оснивача, већ само запослени у Институту.⁶¹

Устав из 1974. године, Закон о удруженом раду и други законски прописи разрадили су концепт „удруженог рада и слободне размене рада”. Суштина тих промена била је давање већих права радницима у одлучивању, уместо „одумируће државе”, а приход се остваривао „слободном разменом рада”.⁶² У пракси, уследила је даља бирократизација у свим сферама државне управе и одлучивања. Сви запослени у Институту учествовали су у управи, а своја управљачка права су остваривали личним изјашњавањем (на референдуму, збору радника...), контролом извршавања одлука и путем делегација и делегата у самоуправним интересним заједницама и друштвенополитичким заједницама.⁶³ Органи управе постали су Извршни одбор, директор и Научно веће.

⁵⁴ Архива Историјског института; *Преглед рада Историјског института од 1948. до 1959*, ИЧ IX–X (1959), 6.

⁵⁵ Д. Ђорђевић, *Рад Историјског института у 1962. године*, ИЧ XII–XIII (1961–1962), 445.

⁵⁶ *Правила о организацији и раду Историјског института*, ИЧ XII–XIII (1961–1962), 454 – 457.

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ *Владе Србије 1805–2005*, Београд 2005, 448.

⁵⁹ Д. Паравина, *Општа и основна питања самоуправног радног права* (<http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadržaj/zbornici/z09/14z09.pdf>).

⁶⁰ Статут Историјског института, 29. децембар 1965; Одлука о органима управљања у Историјском институту, 30. децембар 1965. (Архива Историјског института).

⁶¹ Архива Историјског института.

⁶² *Енциклопедија Југославије 6 Јап-Кат*, Загреб 1990, 312.

⁶³ Статут радне организације Историјског института у Београду, 21. јун 1985. (Архива Историјског института).

Прописима је предвиђено образовање повремених и сталних комисија. Сви запослени у Институту чинили су Збор радника који је имао функцију Радничког савета, пошто је реч о колективу с малим бројем запослених. Збор радника Института бирао је пет чланова Извршног одбора који је имао саветодавну и надзорну улогу. Мандат чланова одбора трајао је две године. Научно веће је било „колегијални и научносаветодавни орган Института” и имало је седам чланова које је бирао Збор радника. Четири члана Већа бирања су од истраживача из Института, а три члана „из редова истакнутих истраживача ван Института”. Директор и председник Збора радника нису могли бити чланови Већа. Веће је заједно са Извршним одбором утврђивало предлоге научноистраживачких планова и програма, предлагало руководиоце пројеката и радних задатака, пратило и оцењивало остваривање пројеката, предлагало специјализације, студијске боравке, одлучивало о објављивању резултата истраживања, именovalo комисије за писање реферата и тако даље.

Закон о научноистраживачкој делатности из 1990. године означио је раскид са самоуправљањем. Оснивач институтâ према одредби тог Закона могла је бити Народна Скупштина СР Србије или скупштине аутономних покрајина, Академија наука и универзитет.⁶⁴ Закон није прецизирао како ће бити организована управа у институтима, изузев одредбе о научним већима. Сваки институт је требало да изабере Научно веће у којем ће бити истраживачи у истраживачким и научним звањима. Научно веће је, као што је предвиђено у претходним сличним прописима, требало да руководи научном политиком института.

Закон о научноистраживачкој делатности усвојен 13. јула 1993. године поставио је, у основи, данашњи модел управе научним институтима чији је оснивач била Република Србија. Органи управе су директор и Управни одбор. Предвиђено је да се директор бира конкурсом на рок од четири године. Бира га и разрешава Управни одбор на предлог Научног већа „уз претходно прибављено мишљење Министарства”. У Управном одбору било је осам чланова: четири члана бирало је Научно веће а четири члана именовано је оснивач.⁶⁵ У Статуту Историјског института САНУ од 7. марта 1997. године прописано је да се од осам чланова Управног одбора које именује влада четири бирају на предлог Научног већа Института.⁶⁶ Међутим, Управни одбор Института није био конституисан од 1997. до 2001. године. Наиме, четворогодишњи мандат Управног одбора истицао је крајем 1997. године, па је директор Института 6. новембра 1997. године упутио допис Влади у којем је тражио именовање Управног одбора Института. Функцију Управног одбора, због објективних околности али супротно закону, преузело је Научно веће. Оно је 29. јуна 2000. године донело „једногласну одлуку да вршилац дужности директора др Славенко Терзић обавља ову дужност и у наредних шест месеци.” Научно веће Института је на седници од 22. марта 2001. године из својих редова за чланове Управног одбора именovalo Ружу Ђук, Ђуру Тошића, Љубинку Трговчевић Митровић и Марицу Маловић Ђукић.⁶⁷ Њима су придодата четири члана које је именovala Влада, 17. јула 2001. године: Миомир Кораћ из Археолошког института, Момчило Павловић из Института за савремену историју, Љиљана Чолић с

Филолошког факултета и Драган Тешић из Института за савремену историју. На конститутивној седници 10. септембра 2001. године, за председника Управног одбора Института изабран је Момчило Павловић.⁶⁸

Према важећем Закону о научноистраживачкој делатности из 2005. године органи управе Института су, такође, Управни одбор и директор. За разлику од закона из 1993. године, којим је предвиђено да буде осам чланова у Управном одбору, сада је прописано да их има седам. Оснивач Института, то јест Влада, обезбедила је већину приликом одлучивања јер је именovala председника и три члана, док је преостала три члана бирало Научно веће Института. Управни одбор имао је задужења и надлежности у раду института слична ранијим прописима: доносио је статут, одлучивао о пословању института, усвајао финансијски извештај и годишњи обрачун, доносио програм и план рада на предлог директора, одлучивао о коришћењу средстава и тако даље. У Управном одбору Института (2006–2010) били су Радивоје Радић, председник, и чланови Славиша Перић из Археолошког института, Иван Ковачевић с Филозофског факултета те Александар Раствовић, Ружа Ђук, Ђуро Тошић, Марица Маловић Ђукић и Божица Младеновић, сарадници Института. Чланови Управног одбора 2010. године били су: председник Миомир Кораћ из Археолошког института и чланови: Бојан Димитријевић из Института за савремену историју, Мирко Пековић из Војног музеја, Александар Раствовић с Филозофског факултета из Ниша те Славенко Терзић, Биљана Марковић и Срђан Катић из Историјског института.⁶⁹

Управу Института, нарочито према научној јавности и друштву, најбоље су представљали њени управници

(директори). Сваки од досадашњих девет управника Института утиснуо је лични печат у рад Института. Виктор Новак (1947–1954) организовао је научноистраживачки рад, покренуо је три основне едиције Института: „Историјски часопис“, Посебна издања и „Мешовита Грађа (Miscellanea)“. Иницирао је одржавање пленарних седница (тада петком) на којима је од 1948. до 1953. године прочитано око 170 реферата. Успоставио је сарадњу с другим историјским институтима, друштвима и академијама у Југославији.⁷⁰ Илија Синдик (1954–1958) подстицао је сараднике Института на рад на докторским тезама и уопште истраживачки рад младих сарадника и подржао је пројекат израде историје Србије 1903–1918. године.⁷¹ Мита Костић (1958–1961) такође се истицао предусретљивим односом према младим сарадницима Института.⁷² Јорјо Тадић (1961–1969), као председник

⁶⁴ СГ СР Србије, бр. 12, 19. март 1990, 494–500.

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ Архива Историјског института.

⁶⁷ Влада није више од три године донела решење о члановима Управног одбора, иако је директор Института у дописима Министарству од 6. новембра 1997, 11. фебруара 1998, 11. јуна 1999. и 16. новембра 1999. године тражио да се то учини (Историјски институт САНУ, *Монографија* (рукопис), 2001, Архива Историјског института; Записник са седнице Научног већа од 29. јуна 2000, Архива Института).

⁶⁸ *Записници седница Управног одбора (2001–2005)*, Архива Института.

⁶⁹ СГ Републике Србије, 110/2005, 50/2006, 18/2010, 112/2015.

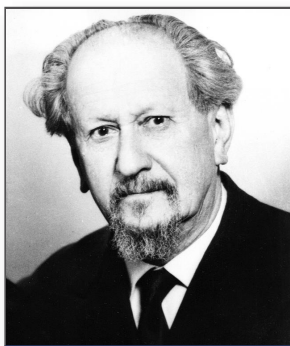
⁷⁰ В. Стојанчевић, *Виктор Новак (1889–1977)*, ИЧ XXIV (1977), 5–7.

⁷¹ В. Стојанчевић, *Др Илија Синдик као управник Института и човек*, ИЧ VIII (1958), 356–359.

⁷² Д. Милић, *Академик Мита Костић (1886–1980)*, ИЧ XXVIII (1981), 207–209.

Директори Историјског института

Виктор Новак

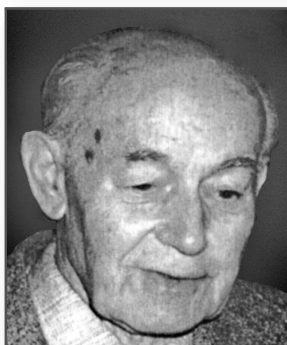
Илија Синдик

Мита Костић

Јорјо Тадић

Реља Новаковић

Даница Милић

Славенко Терзић

Тибор Живковић

Срђан Рудић

друштва историчара Југославије и члан Националног комитета за историјске науке, допринео повезивању Института с иностраним установама и историчарима.⁷³ Реља Новаковић (1970–1973) обновио је теренска истраживања средњовековних локалитета, нарочито на Косову и Метохији. Даница Милић (1973–1987) развила је издавачку делатност и међународну сарадњу. Славенко Терзић (1987–2002) организовао је велике међународне научне скупове и подмладио научни кадар Института. Тибор Живковић (2002–2010) поново је развио издавачку делатност и примио већи број сарадника из других струка (археологе, класичне филологе и историчаре уметности). Садашњи директор Срђан Рудић (2010) још више је развио издавачку делатност, проширио међународну сарадњу и обновио организацију домаћих и међународних научних скупова.

Положај директора најчешће је зависио од опште политичке климе, али и од сложених односа између некадашњих оснивача, а потом утицајних чинилаца: Владе (министарство науке), САНУ и Филозофског факултета. У том погледу карактеристична је оставка Виктора Новака. Виктор Новак, предратни југословенски монархиста и припадник масонске ложе, имао је опозицију у Институту. Њу су чинили марксистички оријентисани сарадници, скрајнути чланови Комунистичке партије Југославије Душан Перовић, Бранко Павићевић, Никола Петровић и други. Управо је асистент Бранко Павићевић утицао да Виктор Новак 1954. године поднесе неопозиву оставку. Павићевић, правник по образовању и припадник партизанског покрета од 1941. године, постао је 1953. године сарадник листа *Нова мисао* који је уређивао Милован Ђилас. Због

погрешно пренетих речи које је Новак изрекао о Павићевићевом одсуству из Института у време Ђиласовог политичког пада, овај га је на седници Института напао „на изузетно груб, opak и осветнички начин”.⁷⁴ Институт је остао без управе, јер су управник и чланови Научног савета поднели оставке. Стални чланови Института су на састанку 27. априла 1954. одлучили да се обрате Председништву САН. На предлог председника Александра Белића у Институту је 19. маја 1954. године одржан збор свих запослених на коме је једногласно предложен управник и чланови Научног савета које је Председништво САН потврдило. Нова управа Института од Председништва САН тражила је осамостаљење Института „како би се положај овог Института довео у склад са положајем осталих института Одељења друштвених наука у Академији, а у смислу самоуправности и демократичности у управљању установама”. Одговорено је да ће се положај Историјског института регулисати у новом закону о Академији.⁷⁵

Сарадници Института

У периоду конституисања Историјског института, 1947–1948. године, установљена је мрежа научног и стручног особља која је дефинисана на неколико нивоа. У почетку је тај прилично велики број ангажованих лица изгледа био неопходан да би се једној установи

⁷³ Д. Ђорђевић, *Ожиљци и опомене*, 73; Т. Поповић, *Јорјо Тадић (1899–1969)*, ИЧ XVIII (1971), 8–11.

⁷⁴ Д. Медаковић, *Ефемерис, Ephemeris III, хроника једне породице*, Београд 1992, 289–290.

⁷⁵ *Годишњак САН* LXI (1954), 146.

научноистраживаког карактера обезбедила широка основа и подршка. Још важније од тога било је да власт кроз избор спољних сарадника по сваку цену успостави и одржава контролу над историографијом.⁷⁶

Због тога је изузетно важно да се прате промене у научном сарадничком тиму током прве деценије постојања Института, јер се и на основу њих, између осталог, може стећи увид у путеве и начине конституисања знања, у овом случају знања о прошлости. Тако су, осим редовних чланова и дописника Српске академије наука (академици Никола Радојчић, Јован Радонић, Виктор Новак, Милан Будимир, Душан Пантелић, Јорјо Тадић и Михаило Динић), као стални чланови у рад Института били укључени научни сарадници Милан Живановић и Живан Сечански, виши архивиста Илија Синдик и асистент приправник Сава Атанацковић. Трећу групу чинили су хонорарни сарадници, који су сви били у звању хонорарних научних сарадника и који су, углавном, били запослени и у другим установама или су били пензионери.⁷⁷ Посебну и најбројнију групу сачињавали су спољни сарадници Института, међу којима су били представници српског партијског, политичког и војног врха (Митра Митровић, чланица ЦК Србије; Коча Поповић, генерал-пуковник; Васа Чубриловић, министар пољопривреде и шумарства Народне Републике Србије), књижевници и публицисти (Јован Поповић, Владимир Дедијер), као и професори, доценти и асистенти Универзитета, кустоси музеја, библиотекарски и адвокати.⁷⁸

Промене у саставу сталних чланова десиле су се већ следеће године, када су у рад Института укључени

Радослав Перовић као научни сарадник и асистенти приправници Даница Миљковић (1949–1988) и Глигор Станојевић (1949–1984). На списку хонорарних чланова било је такође нових имена у звању хонорарних стручних сарадника.⁷⁹ У спољне сараднике укључена је Фанула Папазоглу Острогорски.

Наредних година није било већих промена у саставу дела научно-стручног особља које су чинили академици, док је међу сталним члановима Института било све више асистената. Тако су до 1950. године стални чланови постали асистенти Јован Ковачевић, Љиљана Алексић, Владимир Стојанчевић, Андрија (Штајгенберг) Раденић, тада професор средње школе, Бранислав Недељковић и Никола Сотировски, млађи правни референт. Међу хонорарним и спољним сарадницима није било промена. Међутим, од те године на списку сарадника академијиних института се појављују стипендисти. У Историјском институту то су студенти Филозофског факултета Никола Гаћеша и Јелена Пипер. Већ следеће, 1951. године, забележено је да су стални чланови постали дописник САН Илија Синдик у звању вишег научног сарадника и асистенти Бранко Павићевић и Вук Винавер. Међу хонорарним сарадницима било је нових имена: Иван Божић, Гавро Шкриванић, Марко Микијељ, Јован Алексић и Радомир Ивановић.⁸⁰

До 1952. године стални чланови Института постали су Дејан Медаковић, асистент, и Радомир Перишић, без звања, док се друге категорије сарадника нису мењале.⁸¹ У стално чланство је 1953. године примљен Гавро Шкриванић, стручни сарадник, а Илија Синдик, Радослав Перовић и Сава Атанацковић нису више били

стални чланови. Промена је било и међу хонорарним научним сарадницима којима се придружио Мита Костић а одступили су Нико Жупанић и Милица Богдановић. Промена у структури сарадњиства догодила се 1953, тако да су 1954. године из редова академика, чланова Института иступили Милан Будимир и Јорџо Тадић. Није било промена међу сталним и хонорарним члановима, али је установа спољних сарадника привремено укинута. У исто време, други академијини институти су и даље имали спољне сараднике, као на пример Етнографски институт.⁸² Наредне године из редова чланова САН на списку сарадника није био дописни члан Михајло Динић а у раду Института је почео учествовати академик Никола Радојчић. Те 1955. године забележен је повећан број сталних чланова у различитим звањима: Сергије Димитријевић, научни сарадник; Андрија Раденић,

Сарадници Историјског института САН Андрија Раденић, Даница Милић и Димитрије Ђорђевић на истраживањима у Бечу 1959. године

стручни сарадник; а у звању асистента у рад Института су укључени Сима Ћирковић и Бранко Павићевић. У хонорарном чланству нису више били Никола Шкерковић и Марко Микијељ. Поново се помињу и спољни сарадници.⁸³

Процес устаљивања броја чланова Института у свим категоријама сарадника приметан је следеће године. Тако су до 1956. године чланови три академика (Илија

⁷⁶ Највећи проблем комунистичких власти био је недостатак стручњака и занатских зналаца у вези с писањем најновије револуционарне историје. О томе: Ђ. Станковић, Љ. Димић, Историчар, у: *Историографија под надзором I*, 199–238.

⁷⁷ Душан Поповић, Нико Жупанић, Никола Вучо, Мита Костић, Никола Шкерковић, Првош Сланкаменац, Милан Марјановић, Радослав Перовић (*Годишњак САН LV*, 1948, 44).

⁷⁸ Фехим Барјактаревевић, Мехмед Беговић, Петар Поповић, Милош Радојковић, Стеван Димитријевић, Гргур Јакшић, Милош Ђурић, Љубомир Дурковић Јакшић, Стеван Јантолек, Миодраг Ђуровић, Јован Ковачевић, Растислав Марић, Стеван Белић, Иван Божић, Мирослав Марковић, Београд Стефановић, Фрањо Баришић, Душан Перовић, Драгослав Јанковић, Миховил Томандл, Александар Поповић, Јефта Николић, Бранислав Ђурђевић. Административно и помоћно особље чиниле су Станка Савић и Милица Нешић и, хонорарно, Весна Марковић (*Годишњак САН, LV*, 1948, 44–45).

⁷⁹ Милица Богдановић, Велибор Гинић, Радомир Ивановић, Милан Јаковљевић и Коста Петровић. *Годишњак САН LVI* (1949), 38.

⁸⁰ Спољни сарадници, као и административно и помоћно особље остало је непромењено (*Годишњак САН, LVIII*, 1951, 37–38).

⁸¹ Олга Симоновић Чокић је постала стална архивска помоћница у Архиву у Сремским Карловцима (*Годишњак САН, LIX*, 1952, 43–44).

⁸² *Годишњак САН, LXI* (1954), 22–23.

⁸³ Љубомир Дурковић Јакшић, др Растислав Марић, др Фанула Папазоглу Острогорски, др Петар Поповић, др Миховил Томандл (*Годишњак САН, LXII*, 1955, 22–23).

Синдик, Виктор Новак и Мита Костић) и петнаест сталних чланова, шест хонорарних сарадника (иступио Мита Костић, придружио се Иван Божић) и осам спољних сарадника (академици Јован Радонић, Никола Радојчић и Светозар Радојчић).⁸⁴ У складу с променама у статусу Института до којих је дошло 1958. године, мењана је и структура сарадника. Уместо сталних чланова из редова академика, сада се усложњава категорија сарадника: научни стални сарадници, хонорарни, спољни и стручни сарадници. Посебну групу чинили су асистенти међу којима је поред Вука Винавера било нових имена: Димитрије Ђорђевић, Јованка Мијушковић, Душан Живковић и Васо Војводић. Ових година је значајно увећан број одбрањених докторских дисертација стручних сарадника и асистената. Тако је до 1958. године докторирало четрнаест сарадника (Јован Ковачевић, Милан Живановић, Глигор Станојевић, Дејан Медаковић, Бранко Павићевић, Гавро Шкриванић, Љиљана Алексић Пејковић, Даница Милић, Андрија Раденић, Владимир Стојанчевић, Сергије Димитријевић, Сима Ћирковић, Вук Винавер и Никола Сотировски).⁸⁵ Тиме је знатно стабилизована позиција Института и постављене су солидне основе за будући самостални рад установе.⁸⁶ У време издвајања академијиних института из састава САН, Историјски институт је укључио у рад сталних научних сарадника Вука Винавера који је постао секретар Института, број хонорарних сарадника је повећан (Реља Новаковић и Иван Божић), као и асистената (Вељан Трпковић, Олга Зиројевић и Милорад Радевић). Ових година привремено се не помиње категорија спољних сарадника.⁸⁷

Већ током шездесетих година започет је и процес који ће обележити историју установе: сталне промене у саставу сарадника. После неког времена проведеног у Институту, сарадници су одлазили на факултете, стране универзитета или у друге установе. То је био случај с члановима Института који су прешли на Филозофски факултет: Сима Ћирковић (1955–1957), Јованка Калић Мијушковић (1958–1962), Вељан Трпковић (Атанасовски) (1960–1979), Милош Благојевић (1962–1972). Једанаест година, од 1958. до 1969, сарадник Института био је Димитрије Ђорђевић, који је потом прешао у Балканолошки институт САНУ, а одатле на Универзитет у Санта Барбери. Ђорђевић у мемоарима опширно пише о годинама проведеним у Институту и колегама с којима је радио. „Историјски институт САНУ предњачио је међу институтима основаним у то време, благодарећи својим управницима, сарадницима и програму рада. (...) Међу сарадницима Института било је старих чланова Партије, вољних и невољних информбироваца, голооточана и непартијаца, од којих су неки били и бивши политички осуђеници. Већину су чинили припадници нове послератне генерације младих историчара. Мада је међу њима било повремених трвења, чували су Институт и преимућство које је пружао слободом за истраживање и писање.”⁸⁸ Реља Новаковић је напустио Институт 1962. а вратио се 1970. године (и до 1979. остао сарадник). Свега неколико година сарађивали су у Институту Васо Војводић (1958–1960) и Душан Живковић (1958–1961). Потом су дошли Никола Петровић (1963–1978) и Владимир Дедијер (1964–1972).

Оваква политика према стручним кадровима утицала је на динамику рада, али је такође понекад онемогућавала вођење стабилне научноистраживачке политике.⁸⁹ На одлив институтских кадрова утицало је вероватно и то што је Историјски институт, у поређењу с другим историјским институтима, имао ширу базу асистената или већ оформљених стручњака за епохе од средњег века до савременог доба. У њему су стасавали медиевисти, османисти и историчари који су се бавили прошлошћу модерне Србије и Балкана. Самим тим је било и очекивано да Институт буде један од главних извора стручњака за попуњу факултетских катедри. На другој страни, шездесетих и седамдесетих година у чланство Института примани су и сарадници, од којих су многи у њему провели цео радни век или већи део радног века: Олга Зиројевић, Милорад Радевић, Тома Поповић, Душан Синдик (1962), Радмила Тричковић, Душанка (Шопова, Лукач) Бојанић (1963), Гордана Томовић (1969), Милица Лолић библиотекарка и Милица Николић, стручни сарадник (1971). Следећих година у асистентска звања примљени су Марија Јанковић, Љубинка Трговчевић, Војин Дабић (1972), Ружа Ћук и Славенко Терзић (1974), Ненад Фејић (1978), Ненад Урић, Миодраг Петровић (1979). Седамдесетих година у Институту су Милица Николић (1971–1989), Љубица Ристић (1975–1980) и накратко Огњен Пређа (1972–1978).

Сличан процес одвијао се и осамдесетих година: као асистенти примљени су Даница Милојевић (1980) и Марко Јачов (1982), Бојана Катић (1983), Србобран Милојевић (1986, преминуо 1989), Момчило Стојаковић (1987, преминуо 1988), као и Божица Младеновић, Петар Крестић и Марица Маловић Ђукић

(1988). Међу асистентима који су неколико година провели у Институту су Душан Батаковић (1983–1992), Војислав Павловић (1985–1987), Никола Самарџић (1985–1990). Из Народне библиотеке у Институт је прешла Бисерка Рајачић (1980). У последњој деценији 20. века, у време ратова и распада Југославије, у Институту је, и поред отежаних услова за пријем нових сарадника, наступила смена генерација. Уместо некадашњих асистената, млади сарадници се примају у звања истраживача приправника или као стипендисти Министарства за науку и технологију. Тако су примљени Срђан Катић (1990), Ема Миљковић (1990), Мирјана Маринковић (1991). Наредне године из Сарајева су дошли Ђуро Тошић и Томислав Крајачић (преминуо 1993). Као истраживачи приправници примљени су Душан Спасић, Милић Милићевић и Владимир Јовановић (1993), Татјана Пешић (Катић)

⁸⁴ *Годишњак САН*, LXIII (1956), 23.

⁸⁵ *35 година Историјског института*, 261–262.

⁸⁶ Даница Милић је навела да је то био „један од тренутака у коме су неки, заинтересовани за рад Института били склони да поверују да неће бити довољно снаге да се настави све што је у првим годинама његовог рада започето, па су се чуле и неповољне прогнозе у вези с даљом судбином Института“. Она је истакла и да је до повећања броја одбрањених дисертација дошло и због промене законских одредби којима су уведени нови услови за одбрану теза и одређени рокови у којима се оне могу одбранити по старим правилима. Д. Милић, *Развој Историјског института*, у: *35 година Историјског института 1948–1983*, 8–9.

⁸⁷ *Годишњак САНУ*, LXVII за 1960 (1962), 237.

⁸⁸ Д. Ђорђевић, *Ожиљци и опомене*, трећа књига, Београд 2000, 56.

⁸⁹ С. Терзић, *Историјски институт*, у: *Енциклопедија српске историографије*, 140–141.

(1994), Александар Растовић (1994), Ана Столић (1995), Ранка Гашић (1995–1996), Срђан Рудић, Милош Ковић (1996–2010), Станоје Бојанин (1996–2010), Тибор Живковић (1997). Стипендисти Министарства за науку и технологију тих година били су Ранка Гашић (1994), Александра Вулећић (1996), Владета Петровић (1997), Биљана Вучетић (1998) и Исидора Точанац (1999). Они су касније засновали радни однос у Институту. Ангажовани су и спољни сарадници Института, академици Десанка Ковачевић Којић и Милорад Екмечић (1993. и 1994). На годину дана, а потом на три године примљен је Миленко Пекић (1994).

После 2000. године из Института на факултете одлазе Мирјана Маринковић, Љубинка Трговчевић

Митровић, Ема Миљковић, Милош Ковић, Божица Младеновић и Александар Растовић. Неки од њих су наставили да учествују у пројектима Института, а неки су се вратили у пуно чланство (Срђан Катић 2000. и Александар Растовић 2016). Као стипендисти, а потом сарадници или истраживачи, примљени су Александар Крстић, Драгић Живојиновић (2000), Недељко Радосављевић, Радомир Поповић, Биљана Марковић (2001), Небојша Порчић (2001–2006), који је прешао на Филозофски факултет. Потребне појединих пројеката у систему пројектног финансирања утицале су да тих година буду примљени сарадници из других дисциплина, пре свега из археологије, класичне филологије и историје уметности. У последњих

Историјски
институт
1997. године

петнаестак година нови чланови Института су: Ирена Цвијановић, Драгана Кунчер, Дејан Булић, Александра Фостиков, Драгана Амедоски (2002), Ненад Миленовић (2003), Гордана Гарић Петровић, Урош Татић, Јована Шаљић, Милун Стијовић (2005), Дејан Црнчевић, Игор Стојић (2006), Јелена Илић, Невен Исаиловић (2007), Александар Узелац (2010), Милан Кутлешић, Биљана Стојић, Ирена Ћировић (2011), Јована Блажић, Александар Јаковљевић (2012), Василије Драгосављевић (2013), Јелена (Поповић) Глушац, Нино Делић, Милош Ивановић и Ивана Коматина (2014).⁹⁰

Организација научног рада

Научноистраживачки рад Института одвијао се на два колосека: колективни и индивидуални рад. Ипак, заједнички подухвати, што је карактеристично и за друге установе науке и културе у Србији, били су мање успешни од научног ангажмана појединаца. Одлазак стручњака или њихов недовољан број, изостанак политичке подршке у изучавању националне прошлости, бирократска процедура и чак опструкција, главни су разлози што су колективни пројекти у Институту релативно дуго трајали, неки су половично завршени, а неки, нажалост, нису ни приведени крају. Из тих искустава требало би извучити поуке.

Први колективни научни задатак Института било је прикупљање архивске грађе за учешће Срба у револуционарним збивањима 1848/49. године. У тај подухват прво су кренули стручњаци Државног архива (Архив Србије) 1946. године, да би се наредне године укључила Академија која је тај посао пренела на

Институт.⁹¹ У марту 1948. године у Институту је основан Редакциони одбор за издавање докумената о учешћу Срба у буни 1848/49. године, чији је главни редактор био Радослав Перовић. Рад на издавању грађе о револуцији 1848/49. године, покренут уз пуно ентузијазма, трајао је до средине педесетих година, а резултат је један том објављене грађе.⁹²

Неуспешан је био покушај израде српске историјске библиографије, који је покренут 1948. године под руководством Милана Марјановића. Одлуком Научног савета „у вези са преговорима о изради једне опште библиографије сарадњом све три југословенске Академије”, тај пројекат је обустављен.⁹³ Уместо у Београду, историјска библиографија је много касније издата у Загребу.⁹⁴

Непостојање историјских атласа српских земаља један је од разлога што је у Институту иницирана израда атласа и топономастичког речника југословенских земаља. Тај предлог Научном савету Института изнео је Виктор Новак 31. децембра 1948. године. У тај пројекат Института, преко међуакадемијског одбора, укључили су се и представници других југословенских академија (ЈАЗУ и

⁹⁰ Годишњи извештаји Историјског института 1987–2000; Матична књига запослених у Историјском институту (даље: Матична књига).

⁹¹ *Годишњак САН LIV* (1947), 488–492.

⁹² *Грађа за историју српског покрета у Војводини 1848–1849. Серија I, Књига I* (март–јуни 1848). Предговор Радослав Перовић, Београд 1952.

⁹³ *Годишњак САН LV* (1948), 239.

⁹⁴ *Bibliografija rasprava i članaka 10, [oblast] 4, Historija. Predmetni indeks, knjiga 8 i 9* [glavni redaktor Slavko Batušić], Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1973.

Словенске академије наука). Сарадници Института су били задужени за прикупљање извора за историју средњовековне Србије, због чега су предузимали теренска истраживања. Планирано је да се „историско-топономастичка грађа исписује” и прикупља из различитих извора. Међутим, ни тај заједнички рад није завршен онако како је замишљен. У Институту су најистрајнији на том послу били Гавро Шкриванић и Гордана Томовић. Расплињавање пројекта на више центара у Југославији, непостојање јединствених критеријума о томе шта треба да уђе у речник, неусаглашеност око наслова, па чак и политички притисак на слободу научног рада били су, по мишљењу Гордане Томовић, разлози због којих тај пројекат није завршен.⁹⁵ Велики каталог са исписаним топонимима, који се данас налази у Институту, сведочи о великом раду. У Институту је чувана обимна и необјављена грађа коју су сарадници Института Гавро Шкриванић, Душан Синдик и Милош Благојевић сакупили на теренским истраживањима у Метохији 1966. године. Наиме, у оквиру Одбора за изучавање Метохије који је образован на Филозофском факултету у Београду, трагом података из српских средњовековних повеља и чињеница о насељима, пописана су црквешта, рушевине градова и стара гробља. Сарадници Института, с колегама из Музеја Косова и Археолошког института, учествовали су на теренским истраживањима на Косову и Метохији 1971. године у оквиру пројекта Косово у раном средњем веку. За три године, колико је трајао рад на том пројекту, из катастарских књига у канцеларијама у Приштини, Косовској Митровици, Пећи, Ђураковцу,

Вучитрну, Србици, Гњилану, Ђаковици, Дечанима, Призрену и Глоговцу пописани су топоними.⁹⁶

Идеја о критичком издању извора за средњовековну историју српског народа, *Српском дипломатару*, јавила се почетком 20. века. У Српској краљевској академији, у мају 1938. године, на предлог Јована Радонића и Владимира Ђоровића образован је одбор, у којем су поред предлагача били још Филарет Гранић, Владимир Мошин и Александар Соловјев, који је требало да сачини план рада издавања српских средњовековних извора. О издавању *Српског дипломатара* у Институту се разговарало од 1948. године, да би 1954. године то постао званичан пројекат Института, пошто је формиран Одбор за издавање Крмчије. Педесетих година обављени су припремни радови, а почетком шездесетих година усвојен је предлог Владимира Мошина да у Дипломатар уђу сва акта писана ћирилицом, осим црквеноправних текстова. У пројекат на којем су до тада били ангажовани Сима Ђирковић и Владимир Мошин, укључен је сарадник Института Душан Синдик. Иако је највећи део посла према зацртаном плану био завршен већ средином шездесетих, израда регистара и додатна истраживања у ризници Хиландара утицала су на то да је Дипломатар публикован тек 2011. године.⁹⁷

Како су стасали млади научни кадрови, стални сарадници Института, 1956. године покренуто је монографско проучавање историје Србије од 1903. до 1918. године. Теме у оквиру тог пројекта одређене су 1959. године – Положај радничке класе у време стварања класног радничког покрета (1900–1907), Индустијски развитак Србије (1900–1915), Страни

капитал у рударству Србије до 1918. године, Српско-италијански дипломатски односи (1903–1918). Из њихових назива лако се могу препознати наслови касније објављених радова Андрије Раденића, Данице Милић, Љиљане Алексић Пејковић, Димитрија Ђорђевића, Николе Вуча и других.⁹⁸

Институт је од Академије у аманет преузео обавезу издавања *Крмчије Светог Саве*. Из записника Одбора за издавање Крмчије који је одржан 19. новембра 1962. године, на којем су присуствовали Јорјо Тадић, Никола Радојчић, Петар Ђорђевић, професор Универзитета у Новом Саду, Богољуб Ђирковић, библиотекар Патријаршије, Димитрије Ђорђевић и Душан Синдик, сазнајемо да је Академија, односно Одељење друштвених наука, 1961. године пренела на Институт ту обавезу. Предлог је потом верификовао Савет за научни рад и Фонд за научни рад НР Србије. Међутим, недовољан број стручњака за грчки језик и недостатак материјалних средстава, пратило је рад на овом пројекту годинама, док није приведен крају 2005. године.⁹⁹

Други вид организације научног рада у Институту је индивидуални. Пошто је у Институту проучавана прошлост српског народа од средњег века до двадесетог века, истраживачки рад организован је по секцијама. У Институту су установљене Античка секција, Секција за проучавање историје средњег века и помоћних историјских наука, Секција за 16, 17 и 18. век, Секција за 19. и 20. век и Секција за историју НОП-а и НОБ-а. Већ 1948. године основан је Византолошки институт. Секција за историју старог века из Института је 1952. године прешла у Археолошки институт САН. Иако су постојали покушаји проучавања народноосло-

бодилачке борбе, то никад није заживело у Институту. Оснивањем Института за савремену историју (1958) и Института за историју радничког покрета (1965), данашњег Института за новију историју Србије, престала је потреба да се у Институту проучава прошлост после 1918. године. Званично, рад по секцијама у Институту је укинут 1954. године и „научна оријентација добила је други вид и друге перспективе”.¹⁰⁰ Залагањем управника Илије Синдика и Мите Костића акценат је од средине педесетих стављен на формирање сопствених научних кадрова.

Осамостаљењем Института шездесетих година, као вид организације научног рада уставновљавају се одсеци. Тада су основани: Одсек за историју средњег века, Одсек за историју српског народа од 15. до краја

⁹⁵ Г. Томовић, *Делатност Историјског института САНУ из области лексикографије*, у: Сто година лексикографског рада у САНУ, Београд, 1993, 95–103.

⁹⁶ Г. Томовић, *Исто*.

⁹⁷ *Зборник средњевековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књига I 1186–1321. приредили Владимир Мошин, Сима Ђирковић, Душан Синдик, редиговао Душан Синдик, Београд 2011. С. Ђирковић, Предговор у: *Зборник средњевековних ћириличких повеља и писама*, 15–23; *Годишњак 61 (1954)*, 148; *35 година Историјског института*, 7.

⁹⁸ *Годишњак LXIII (1956)*, 174; *Годишњак LXVI (1959)*, 206; *Годишњак LXVII за 1960*, Београд 1962, 242–243.

⁹⁹ *Законоправило Св. Саве I*, приредили Миодраг М. Петровић, Љ. Штављанин Ђорђевић, Београд 2005. Колективни пројекти Института из осамдесетих година који су реализовани кроз заједничка издања били су *Историја Ниша 1–3 (1983–1986)*, Тимочка крајина у 19. веку (1988), *Историја Титовог Ужица до 1918. године (1989)* и тако даље.

¹⁰⁰ *Преглед рада Историског института од 1948. до 1959. године*, ИЧ IX–X (1959), 5.

18. века, Одсек за историју Србије и српског народа од краја 18. века до 1918. године, Одсек за историју српског народа после 1918. године и Одсек за историјску географију.¹⁰¹ Подела на исте одсеке задржала се седамдесетих година. Од 1978. године научноистраживачки рад одвија се поново у оквиру секција: Секције средњег века, Секције за историју од краја 15. до краја 18. века, Секције за историју 19. и 20. века и Секције за историјску географију. Од 1985. године у Институту су постајале три секције: за средњи век, за историју од краја 15. до краја 18. века и за историју 19. и 20. века, и таква подела на секције остала је на снази до 2006. године.

Сходно тој унутрашњој организацији реализовани су пројекти у петогодишњим циклусима пошто је Институт од шездесетих година конкурисао за финансијска средства код надлежних државних институција, о чему ће бити речи у одељку о финансирању Института.

Републичка заједница за науку је од средине осамдесетих година финансирала макропројекат Историја Србије и српског народа у који су били укључени Историјски институт, Одељење за историју Филозофског факултета у Београду, Институт за историју радничког покрета Србије (Институт за новију историју Србије), Југословенски институт за новинарство (1987–1991) и од 1996. године Одељење за историју Филозофског факултета у Новом Саду.¹⁰²

У петогодишњем циклусу (1987–1991) у Институту су остварени следећи потпројекти: Српске земље и народ у средњем веку, Србија и српски народ под турском влашћу од средине XV до краја XVIII века, Борба за националну државу и модерно друштво. Сваки од ових

потпројеката имао је знатан број тема. Тако су, на пример, 1987. године теме у оквиру потпројекта Србија и српски народ под турском влашћу од средине XV до краја XVIII века, којим су 1987. године руководили Душанка Бојанић и Тома Поповић, биле: Источна Србија од средине 15. века до 1606. године (Душанка Бојанић), Манастирски поседи у Србији у 15. и 16. веку (Олга Зиројевић), Балкан и Западна Европа у 16. веку (Тома Поповић), Србија у 18. веку (Радмила Тричковић), Венеција и Срби у Далмацији у 17. веку (Марко Јачов), Војна крајина у првој половини 18. века (Војин Дабић), Смедеревски санџак 1536. године према турским изворима (Момчило Стојаковић), Србија у време Великог рата 1683–1699. године са посебним освртом на Велику сеобу (Никола Самарџић) и Катастар грађевина у Далмацији 1783. године (Глигор Станојевић). Поред самосталних пројеката, постојали су заједнички пројекти, на пример, Историјско-географски речник и Атлас југословенских земља у средњем и XVI веку који су стални сарадници Института, Гордана Томовић, Марија Јанковић и Момчило Стојаковић радили у сарадњи с Међуакадемијским одбором за речник и атлас САНУ. Такође, Институт је имао пројекте које су финансирале локалне заједнице и други. Пројекат Историја Титовог Ужица финансирала је основна заједница науке из Титовог Ужица. Основна заједница науке Подунавског региона из Смедерева финансирала је пројекат Турски попис Смедеревског санџака из 1478–78. године, док је са Савезом историчара договорен пројекат Историографија у Југославији 1975–1985.¹⁰³

У наредном петогодишњем циклусу, 1991–1995. године, у пројекту Историја Србије и српског народа, у

Институту су постојала четири потпројекта: Српске земље и народ у средњем веку (руководилац Сима Ћирковић), Србија и српски народ под туђинском влашћу од средине 15. до краја 18. века (Тома Поповић), Борба за националну државу и модерно друштво (Славко Гавриловић) и Србија и националноослободилачки покрети Срба и њихове везе са јужнословенским и европским народима и покретима (Славко Гавриловић). У оквиру потпројекта Српске земље и народ у средњем веку обрађиване су следеће теме: Картографски приказ средњовековне Србије (Гордана Томовић), Српски дипломатар (Душан Синдик), Српски средњовековни печати (Душан Синдик), Которски понтификал (Душан Синдик), Критичко издање Крмчије Светога Саве (Миодраг Петровић), Српска црква од пада деспотовине до краја 16. века (Марија Јанковић), Српске земље и западни Медитеран у средњем веку (Ненад Фејић), Дубровчани у Србији у средњем веку и Срби у приморским градовима у средњем веку (Ружа Ћук), Улцињ у средњем веку (Марица Маловић Ђукић), Рударство у средњовековној српској држави (Сима Ћирковић), Требињска област у средњем веку (Ђура Тошић), Град у средњем веку (Душан Спасић), Трговачке књиге браће Кабужић (Десанка Ковачевић Којић).¹⁰⁴ У потпројекту Србија и српски народ под туђинском влашћу од средине 15. до краја 18. века, обрађиване су следеће теме: Србија у 18. веку (Радмила Тричковић), Цркве и манастири Пећке патријаршије (Олга Зиروهјевић), Балкан и Западна Европа (Тома Поповић), Римска курија и балканске земље од 16. до 19. века (Марко Јачов), Српска црква у Хабзбуршкој монархији од 1690. до 1790.

године (Војин Дабић), Смедеревски санџак од 1476. до 1520. године (Ема Миљковић), Из историје српског народа под османском влашћу (Татјана Катић). Борба за националну државу и модерно друштво је трећи потпројекат. Рађено је на следећим темама: Финансијски капитал у Србији до I светског рата (Даница Милић), Напредњаци у Србији (Даница Петровић), Привредна историја Србије у првој половини 19. века (Бојана Катић), Извори на српском језику за историју Србије од 1804. до 1815. године (Милорад Радевић), Српско друштво крајем 19. и почетком 20. века (Ана Столић). Потпројектом Борба за националну државу и модерно друштво, којим је, такође, руководио академик Гавриловић истраживане су следеће теме: Односи Србије и Црне Горе са Италијом од краја 19. века до 1914. године (Љиљана Алексић Пејковић), Политика Србије према Хрватској у време бана Куена Хедерварија (Ненад Урић) и Србија у „Сербским народним новинама“ Теодора Павловића (Петар Крестић).

У пројектном циклусу 2002–2005. године у Институту су реализовани следећи пројекти: Црквена организација у српским земљама у средњем веку (руководилац Тибор Живковић), Друштвене и привредне структуре српских земаља средњег века (руководилац Ђура Тошић), Србија, приморски градови и Медитеран у средњем веку (руководилац Ружа Ћук),

¹⁰¹ Статут Историјског института донесен 28. децембра 1965.

¹⁰² Извештај о раду Историјског института у 1987. години (Архива Историјског института).

¹⁰³ Исто.

¹⁰⁴ Извештај о раду Историјског института у 1995. години (Архива Историјског института).

Историја српског средњовековног права (руководилац Миодраг Петровић), Друштво у Србији под туђинском влашћу 15–18. век (руководилац Олга Зиројевић), Друштвене структуре и промене у Србији у 19. веку (руководилац Љубинка Трговчевић Митровић), Европски оквири српског националног препорода 1804–1918 (руководилац Славенко Терзић).

После доношења Закона о научноистраживачкој делатности 2005. године, Министарство за науку и заштиту животне средине расписало је конкурс у области основних истраживања за период 2006–2010. година. Институт је конкурисао с пет пројеката: Српске земље у раном средњем веку (руководилац Тибор Живковић), Привредни, друштвени и културни развој српских земаља средњег века (руководилац Ђура Тошић), Србија и медитерански свет у средњем веку (руководилац Ружа Ђук), Српско друштво од друге половине 17. века до краја Првог светског рата. Постојаност и промене (руководилац Петар Крестић) и Између европских узора и стереотипа: српска национална интеграција 1804–1918 (руководилац Славенко Терзић).

Актуелни пројекти представљени су у последњем одељку овог прегледа.

Научне трибине биле су један од препознатљивих видова научног рада у Институту. Трибине су одржаване од 1948. до 1960. и од 1972. до 2010. године.¹⁰⁵ Настале су у првој години рада Института када су на „пленарним заседањима“ на којима су присуствовали сви чланови Института, али и на седницама секција, одржавана предавања. Најчешће су сарадници Института на њима излагали резултате научних истраживања. Трибине су

одржаване у два годишња циклуса, четвртом у подне. Осим сарадника Института на њима су учествовале колеге из земље, најчешће с Одељења за историју Филозофског факултета, као и из иностранства. Вредно помена јесте да су на трибини Института предавања држала велика имена европске историографије. Тако је, примера ради, Фернан Бродел 1958. године одржао два предавања: „Револуција цена у XVI веку“ и „Историја и друштвене науке“. Крајем 1988. године Јежи Тополски, познати стручњак на пољу историјске методологије, одржао је предавање „Парадокси историјске истине“.

Међународна научна сарадња

У плану рада за 1948. који је Председништву Српске академије наука поднео управник Института Виктор Новак 15. новембра 1947. године, пише: „Да би се успоставиле што тешње везе са установама словенских земаља као и онима у ФНРЈ Савет Историског института САН је одлучио да позове поједине научнике да одрже предавања у Институту, а поред тога да се упознају са настојањима и стањем историјске науке код нас“. Предложио је израду плана према коме би научници који би посетили Институт могли да се упознају и с другим центрима науке у земљи. Планом за 1948. годину било је предвиђено учешће на Славистичком конгресу у Москви на који би ишли Виктор Новак и Радослав Перовић, док је на јесен 1948. планирано гостовање у Чехословачкој поводом шестогодишњице од оснивања Прашког универзитета.¹⁰⁶ „Како се појавила општа жеља и код свих југословенских историчара да се одржи један заједнички састанак, а

можда и Конгрес, настојаће Историјски институт САН да се то и оживотвори, ако ништа друго, а оно бар један међуинститутски састанак у Београду, Загребу и Љубљани на коме би се расправило питање међусобне сарадње низом заједничких проблема (библиографија југословенске историографије, оснивање заједничке архивске школе у Дубровнику, размена предавача, учествовање на издавању једног новог речника средњовековне латинштине...".¹⁰⁷ Ови контакти и сарадња настављени су наредних деценија, посебно када се има у виду значај који је за српску и југословенску историографију имало проучавање грађе Дубровачког архива, Которског архива и Архива на Цетињу.

Активности Института у овом правцу биле су само део планиране делатности установе на пољу међународне сарадње. Од оснивања, Институт је, као најстарија специјализована установа за научно истраживање националне прошлости, настојао да буде у току савремених дешавања на пољу европске и светске историографије и да сарађује са сродним научним установама или истакнутим појединцима. Циљ јесте био подизање квалитета домаће историографије и, коликогод је то било могуће, њена промоција изван граница земље. Међународна сарадња се спроводила на неколико нивоа: кроз размену коју Библиотека врши са око 37 установа у иностранству, путем научне комуникације на међународним научним скуповима, истраживањима, усавршавањем сарадника у страним институцијама, пружањем гостопримства истраживачима и научницима из иностранства и организацијом њихових предавања (најчешће на Научној трибини).

Намеравана сарадња са историчарима из социјалистичких и словенских земаља прекинута је 1948. године. Наредних година у Институту су гостовали предавачи из Енглеске, Немачке, Италије и САД, као и из сродних установа из Југославије.¹⁰⁸ У исто време Виктор Новак је, на позив Академског савета и Универзитета у Лондону и Кембриџу, одржао по два предавања на тамошњим универзитетима и наступао на радију ВВС-ја.¹⁰⁹ Институт је, са Историјским институтом Југославенске академије у Загребу и Згодовинским институтом Словеначке академије у

¹⁰⁵ С. Терзић, *О научној трибини Историјског института*, ИЧ XL–XLI (1993–1994), 371–372.

¹⁰⁶ У току 1948. године Институт су посетили Фили Ејти, професор школе за словенске студије у Лондону; Фран Цвитер, председник Историјског друштва Словеније; Милада Паулова, професор Карловог универзитета у Прагу; Јован Фридецки, научни сарадник Академије наука у Братислави (*Годишњак САН LV 1948*, 245).

¹⁰⁷ АСАНУ, фонд Александра Белића 14386, I део, 1985.

¹⁰⁸ Тако су 1951. у Институту били: Фили Оти, професор школе за словенске студије у Лондону; Ирма Менкенс асистенткиња Универзитета у Гетингену; Жан Колин, члан Француског културног друштва у Риму; Хауард Мувен, професор на колеџу Западни Мичиген; др Грга Новак, др Стјепан Гуњача, др Даница Пинтеровић, др Владимир Мошин и др Јарослав Шидак (*Годишњак САН LIX 1951*, 332). Потом су долазили публицисти и новинари, али и професор Висел Е. Џонс с Универзитета у Глазгову и Вејн Вучинић с Универзитета Стенфорд у Калифорнији (*Годишњак САН LX*, 1953, 29).

¹⁰⁹ „The Slavonic-Latin Simbiosis in Dalmatia during the Middle Ages” и „Croatian thousand-year Struggle for the Use of Slavonic Language in the Liturgy” а на Радију ББС-а: „Шта може да нађе југословенски историчар медијевалиста у енглеским библиотекама?” и „Поређење два историјска догађаја из XI века: битка код Хејстингса и смрт краља Харолда 1066. и заробљавање и смрт Петра Крешимира IV 1076. године” (*Годишњак САН LIX*, 1952, 323).

Љубљани, остварио сарадњу с Комитетом за издавање средњовековних извора у Риму (POTHAST), а такође је обновио везе са Историјским институтима СССР-а, Пољске, Чехословачке и Мађарске. Чланови Института сарађивали су на изради одреднице о општој историји у Енциклопедији коју је припремала Академија СССР.¹¹⁰ Чини се да је током 1957. и 1958. године забележено гостовање дотада најбројнијих страних научника у Институту, међу којима су били и Фернан Бродел, професор Колеж д'Франса у Паризу, Виктор Коваленко, професор Универзитета у Познању и Ирина Степанова Достјан, сарадник Института за славистику Академије наука у Москви.¹¹¹ Професор Жорж Кастелан с Универзитета у Поатјеу је био гост Института 1958. и 1959. године.¹¹²

Сарадња са Институтом за балканистику и славистику Академије наука СССР настављена је наредних година. На другој страни, поједини сарадници Института учествовали су током низа година у међународним стручним телима или су били чланови редакција међународних часописа.¹¹³ Посете и предавања научника из иностранства су у значајној мери обogaћивале институтски живот. Седамдесетих година, судећи према предавањима одржаним на Научној трибини, тих гостовања било је мање него претходних деценија. Живља активност уочљива је осамдесетих година, када су предавања држали Жорж Кастелан, Ралф Мелвил, Игнацио Воје, Жан Пјер Арињон, Џон Лемпи, Михаел Бестфлајш, Јанис Пападрианос. Године 1988. године предавања су одржали Жежи Тополски с Универзитета у Познању, Дејвид Мекензи с Универзитета у Гринзбороу, Светлана Данченко, Искра

Чуркина, Александар Карасјов из Института за славистику балканистику Академије наука СССР, и то на бази размене и сарадње на заједничким пројектима Односи између Србије и Русије у другој половини 19. века и Грађа из Архива М. Ф. Рајевског.¹¹⁴

Током прве половине деведесетих година сарадња с међународним установама била је релативно скромна. На Научној трибини су гостовали Клаус Шарф, Ханс Михаел Мидлиг, Људмила Кузмичова, Волфганг Хепкен. Из Руске академије наука дошли су у Србију Елена Гускова, Константин Никифоров, Андреј Шемјакин, из Историјског института Бугарске академије наука Николај Тодоров и Елена Хаџиниколова, а с Филозофског факултета у Солуну Ели Скопетеа. Доста сарадника Института је учествовало на скуповима у иностранству (у Румунији, Грчкој, Пољској, Бугарској, Немачкој).¹¹⁵ Научни радници из Русије су гостовали у Институту и 1994. године (Павел Волобујев, Елена Гускова, Александар Карасјов, Андреј Шемјакин), али и из Јапана (Нобухиро Шиба и Јанагита Миeko с Универзитета у Токију, Коићи Карасава с Универзитета у Јокохама), из Бугарске (Врбан Тодоров, Румјана Михнева, Мирјана Јовевска, Елена Хаџиниколова), Канаде (Андре Геролимотос с колеџа Довсон, из Монтреала) и из Чешке (Јан Пеликан, с Универзитета у Прагу).

У другој половини деведесетих година интензивирале су се посете и предавања научника из иностранства. Предавања су се најчешће одржавала на Научној трибини Института. Тако су 1996. предавања одржали Павел Рудјаков (Институт за светску економику и међународне односе из Кијева), Николај Котев (Центар за војну историју Министарства одбране Бугарске),

Манфред Јацлаук (Универзитет у Ростоку), Волфганг Хепкен (Универзитет у Лајпцигу). Године 1997. гостовали су Наташа Мишковић (Филозофски факултет у Базелу), Милка Здравева (Институт за националну историју из Скопља), др Џералд Фелдман (Центар за германске и европске студије, Универзитет Беркли у Калифорнији), Зузана Агнеш Берењи (Историјски институт Мађарске академије наука), а 1998. године предавање је одржао Јозеф Хомајер (бискуп Хилдесхајма у Немачкој). Пролећни циклус предавања на Научној трибини 1999. године био је отказан због бомбардовања СР Југославије. Током 2000. на Научној трибини је гостовао Фулвио Салимбене (Универзитет у Трсту).

Институт је био домаћин великих међународних научних скупова на којима су учествовали научници и стручњаци са свих континената. Они су постали готово традиционални у другој половини деведесетих година. Реч је о међународним научним скуповима: Европа и Срби (1995), Ислам, Балкан и велике силе (1996), Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану (1997), Србија и Француска за време Првог светског рата (1997), Европа и Источно питање 1878–1923 (1998), Европа на раскршћу – нови зидови или уједињена Европа (1999), Национални идентитет и државни суверенитет у Југоисточној Европи (1999). На научном скупу Европа и Срби, децембра 1995. године, саопштено је двадесет шест реферата научника из иностранства. На наредном скупу, Ислам, Балкан и велике силе, поднета су педесет два научна саопштења, од тога тридесет саопштења учесника из Аустрије, Бугарске, Француске, Немачке, Велике Британије, Грчке, Италије, Русије и Украјине. Међународни научни скуп у организацији Института,

Европа и Источно питање 1878–1923, који је одржан у децембру 1998. године, био је под покровитељством УНЕСКО-а, под општим називом Сусрет цивилизација на Балкану. Од четрдесет пет саопштења половину су одржали инострани учесници.¹¹⁶

Институт је од свог постанка пружао и велику помоћ истраживачима из иностранства (из Бугарске, Грчке,

¹¹⁰ *Годишњак САН* LXIII (1956), 187.

¹¹¹ Боравили су, такође, и: Херберт Пинкерт, професор Универзитета у Јени; Мајкл Петровић, професор Универзитета у Висконсину; отац Теодоро Босвит из Библиотеке Оријенталиа Кристиана у Риму; Сесил Рот, професор Универзитета у Лондону; Јозеф Гарбацих, професор Универзитета у Кракову; Лав Николајевич Кривошејин и Едвард Генадијевич Баскаков, сарадници Главне архивске управе СССР. *Годишњак САН*, LXVI (1959), 206.

¹¹² Професор Каstellан је 1980. године одржао предавање на Научној трибини под називом „Одјеци Француске револуције у Прованси“.

¹¹³ На пример: Олга Зиројевић била је стална сарадница публикације „*Turkologischer Anzeiger*“ из Беча; Љиљана Алексић Пејковић била је чланица Југословенско-француске комисије историчара а Љубинка Трговчевић чланица редакције часописа „*East European Quarterly*“.

¹¹⁴ Извештај за 1988, 34–35 (Архива Историјског института).

¹¹⁵ Извештај за 1993, 38 (Архива Историјског института).

¹¹⁶ Извештаји за 1995, 1996, 1997, 1998 и 1999 (Архива Историјског института). Поменућемо неке од иностраних научника који су учествовали на поменутим научним скуповима које је организовао Институт: Карл Касер (из Аустрије); Георги Марков, Елена Хаџи Николова, Иван Илчев, Врбан Тодоров (из Бугарске); Панајотис Каритос, Басил Кондис, Мелопомени Кацаропуло, Јанис Какридис (из Грчке); Жан Пол Блед, Жан Пјер Арињон, Жан Бес (из Француске); Манфред Бур, Едгар Хеш, Јенс Ројтер (из Немачке); Ардуино Ањели (из Италије); Теџа Сахара (из Јапана); Ева Бујвид Курек (из Пољске); Марк Корнвол, Марк Олмонд (из Велике Британије); Елена Гускова, Наталија Нарочницаја, Константин

Турске, Русије, Немачке, Јапана...) приликом истраживања тема којима се сарадници Института баве. Године 2004. био је домаћин XII Међународног семинара латинског језика, који организује Асоцијација Latini Vivae Provehendae (L.V.P.A. e.V). У раду семинара учествовало је више од тридесет професора и студената из Немачке, Пољске, Италије, Шпаније и Србије. Сврха семинара била је развијање знања о античким и средњовековним основама европске културе.

Последњих неколико година склопљени су и бројни међуинституционални уговори о сарадњи с научним установама из иностранства: Историјски институт Црне Горе у Подгорици (2011), Институт за славистику РАН у Москви (2013), CEMAS –Università Degli Studi di Roma La Sapienza's Centro di ricerca Cooperazione con l'Eurasia, ilMediterraneo e l'Africa sub-sahariana у Риму (2014), Институт историје им. Ш. Марджани Академији наук Татарстана у Казању (2015), The „George Barițiu” Institute of History in Cluj Napoca у Клужу (2015) и Център за медиевистични изследования Великотърновски Университет С. Кирил и Методий, Исторически факултет, у Великом Трнову (2016).

■ Финансирање Института

Без финансијске подршке Академије приликом оснивања, односно касније непосредне финансијске подршке државе, Институт не би могао да развије и оствари досадашњу научну делатност. Стабилно финансирање уз осмишљену научну политику јесте најважнији услов континуираног рада Института. Иако је у протеклих седамдесет година мењан модалитет

финансирања, држава (Србија и раније делимично Југославија) је обезбеђивала средства за рад Института. Институционално финансирање трајало је од 1947. до 2004. године, када је најпре уведено комбиновано финансирање, а од 2006. године пројектно финансирање које траје до данас. Будући да се налазио у саставу Академије, Институт је од оснивања до 1960. године финансиран из буџета САН. Институт као самосталну научну установу од 1961. године финансирани су Републички фонд за научни рад СР Србије (1961–1969), Републичка заједнице за научни рад (1969–1990), Фонд за финансирање научноистраживачке делатности (1990–1993) и буџет Републике Србије (од 1993).

За раздобље од оснивања до осамостаљивања карактеристично је то што је буџет Института био у склопу Академијиног буџета.¹¹⁷ Њиме је предвиђен новац за плате, истраживања и штампање публикација. Тако је, на пример, за истраживања 1955. године (фотографисање, прекуцавање докумената, микрофилмовање) буџетом било предвиђено 500.000 динара, а за штампање издања Института 3,6 милиона динара. Међутим, пошто су издања Института могла да се штампају само у Академијиној штампарији „Научно дело”, а и због оптерећености штампарије, Институт је за штампу потрошио половину предвиђене суме. О тешкоћама у раду због несамосталног руковођења финансијама, податке налазимо у Извештају о раду Института из 1955. године. „Сва настојања од стране управе Института да се почне са штампањем ових радова нису успела. А како Историски институт није установа са самосталним финансирањем, нема права

избора друге штампарије. (...) Према овоме, Институт је спремио довољно радова да се утроши цела сума буџетом предвиђена, а за разлоге зашто то није урађено Институт према садашњој организацији не одговара”.¹¹⁸

Институт је од 1961. године финансиран као самостална научна установа. Финансијски план Института доносио је Савет, а спроводио га је директор Института. Током шездесетих година у Институту су установљени: фонд за научно истраживање, фонд за награђивање, инвестициони фонд, фонд за издавачку делатност и резервни фонд, те фонд заједничке потрошње.¹¹⁹ Новац из фонда за научни рад коришћен је за финансирање научних истраживања сарадника Института, стручно усавршавање, учешће на конгресима, семинарима и стручним саветовањима. Новац из инвестиционог (пословног) фонда служио је за научна истраживања која је организовао Институт, научностручна издања и документациони материјал (микрофилмови, на пример). Из резервног фонда покривани су губици који би евентуално настали у раду установе, док су новцем из фонда заједничке потрошње дотирани путни трошкови за јавни градски превоз, изградњу станова, рекреацију, учење страних језика, репрезентацију и друго. Новцем из фонда за публикације штампана су издања Института.¹²⁰ У архиви Института чува се уговор о финансирању пројеката Института, који је заступао директор Јорџо Тадић, који је 18. јуна 1965. године потписан између Републичког фонда за научни рад СР Србије и Историјског института. Фонд се обавезао да ће Институту током 1965. године исплатити 60 милиона динара за следеће пројекте:

Помоћне историјске науке (3 милиона), Феудализам у српским средњовековним земљама (5 милиона), Југословенске земље од 16. до 18. века (8,3 милиона), Србија у 19. и 20. веку (22 милиона) и Југословенске земље у 19. и 20. веку (21,7 милиона). Институт је био у обавези да после завршетка радова за сваки пројекат

Никифоров, Андреј Шемјакин, Виталиј Шеремет (из Русије); Павел Рудјаков, Валери Смолиј, Наталија А. Терентјева (из Украјине); Дејвид Макензи, Чарлс Инграо (из САД); Имари Сусилуото (из Финске); Дан Бериндеи (из Румуније); Халил Иналџик, Аксим Сомел (из Турске); Рафаел Израели (из Израела); Квинтин Расионеро (из Шпаније)....

¹¹⁷ Месечна плата сарадника Института 1951. године износила је: Виктор Новак, управник 2.750; секретар Живан Сечански 470 динара. Научностручно особље, академици чланови Института, по 1.850 динара. Стални чланови Института, научни сарадници Синдик, Живановић, Сечански, Перовић по 5.780 динара; асистенти: Атанацковић 4.510, Ковачевић 4.070, Глигор Станојевић 3.790, Даница Миљковић 3.790. Никола Сотировски, млађи правни референт, 3.810, Радмила Поповић, млађи архивиста, 3.810. Хонорарни чланови института примали су по 1.850 динара. Стално административно особље: С. Савић, млађи књиговођа, 3.640; Ц. Марчетић, помоћни административни манипулант, 3.010; М. Нешић, помоћни службеник прве класе, 2.570; Н. Марић, помоћни службеник друге класе, 2.300; В. Марковић, дактилограф, 2750 (...). Хонорарни сарадници Института који нису примали хонорар били су В. Мошин, Р. Марић, М. Ђурић, Б. Зихерл, В. Дедијер, К. Поповић, Ј. Поповић, Р. Грујић, Д. Анастасијевић, Г. Јакшић, В. Чубриловић, М. Радојковић, С. Димитријевић, В. Јовановић, Ф. Баришић, Г. Елезовић, Ф. Барјактаровић, М. Беговић и С. Јосиповић (АСАНУ, фонд Александра Белића 14386, I део, 1985).

¹¹⁸ *Годишњак LXII (1955)*, 176.

¹¹⁹ *Правила Института у 1962. години*, ИЧ XII–XIII (1963), 462.

¹²⁰ Статут Историјског Института, 29. децембар 1965; Статут Историјског института, 18. фебруар 1972. (Архива Историјског Института).

поднесе Фонду рецензирани елаборат за закључцима Научног већа о резултатима истраживања.¹²¹

Седамдесетих и осамдесетих година рад Института финансирала је Републичка заједница за научни рад на основу уговора о одобреним пројектима. Наиме, Републичка заједница за научни рад, „ван аутономних покрајина”, установљена је Законом о научним делатностима из 1969. године. Извори прихода Заједнице били су новац од уступљеног савезног пореза на промет, новац који су за науку издвајале привредне организације и друштвенополитичке заједнице, те заједнице образовања, заједнице за запошљавање и заједнице осигурања. Средства за науку могла су бити прибављена завештањима, поклонима и каматама од орочених средстава.¹²² Тако је Институт 1972. године од Републичке заједнице финансиран с 1,9 милиона динара. Од те суме за плате радника издвојено је 1.299.374 динара, за материјалне трошкове 400.626 динара и за фондове 200.000 динара.¹²³ Занимљиво је погледати структуру прихода Института у 1987. години која је наведена у финансијском извештају за ту годину. Републичка заједница за науку издвајала је за пројекте Института по уговорима 235.356.314 динара, за публикације 9.740.000 динара, за стране госте 236.000 динара, за усавршавање у земљи 2.182.000 динара и за истраживање у иностранству 4.790.814 динара. Из Фонда за научни рад за Институт је издвојено 4.219.484 динара, из Пословног фонда 2.217.110 динара, Заједнице за науку Београда која је плаћалала приправнички стаж 2.580.000 динара. Приходovalo се од продаје издања 2.016.999 динара, од сарадње са

заједницама за науку Смедерева и Пожаревца поводом издања Браничевског тефтера 150.000 динара, од камата на орочене депозите 1.764.554 динара и фотокопирања другим лицима 18.200 динара. Укупни приход Института 1987. године био је 265.423.378 динара. Од те суме, за материјалне трошкове издвојено је 45.878.720 динара, за доприносе пензионог, здравственог осигурања и друго 47.860.866 динара, па је за личне дохотке на годишњем нивоу остало за расподелу 172.082.565 динара.¹²⁴

Закон о научноистраживачкој делатности из 1990. године донео је промене у начину финансирања научних установа. Научна делатност је финансирана из Републичког фонда за науку. Фонд је финансирао програм основних истраживања и програм примењених истраживања, рад научних института значајан за Републику, програм оспособљавања научних кадрова, научноистраживачки рад на универзитетима и тако даље.¹²⁵ Укупан приход Института 1991. године од Републичког фонда за науку износио је 12.454.383 динара, док је приход по основу пројеката био 12.297.000 динара, што је у односу на претходну годину било повећање од 132%. Просечна нето плата по раднику била је 22.718 динара, у односу на 9.418 динара у претходној години.¹²⁶

Пројекти Института су према одредбама Закона о научноистраживачкој делатности из 1993. финансирани из републичког буџета. Посебно тешка година у раду Института била је управо та година, о чему сведочи део из извештаја о финансијском пословању: „Због степена инфлације која је у потпуности обезвређивала националну валуту, тешко је наћи иоле поузданије

финансијске показатеље изражене у бројчаним односима који би илустровали финансијску ситуацију током 1993. године. У таквим околностима Институт није имао средстава за подмиривање неких основних потреба који се тичу материјалних трошкова”.¹²⁷ Деведесетих година, због познатих прилика у земљи, највећи део средстава којима је финансиран рад Института одлазио је на плате.

Према важећем Закону о научноистраживачкој делатности из 2005. године уведен је модел пројектног финансирања основних истраживања и усмерених основних истраживања. Средства којима се финансирају пројекти Института (видети потпоглавље Институт данас) обезбеђују се из буџета Републике Србије. Пројектним финансирањем обухваћено је финансирање научноистраживачког рада као и финансирање директних материјалних трошкова. Од средстава за материјалне трошкове набавља се рачунарска и друга опрема, купују књиге за библиотеку, плаћају трошкови истраживања у земљи, делом у иностранству и тако даље. Према оствареним резултатима научноистраживачког рада успостављене су категорије истраживача, на основу којих се одређује висина плате (А1–А6).

Издавачка делатност

Издавачка делатност непосредни је израз научне политике и у вези је са организацијом рада Института и њеним изменама које су спровођене од његовог оснивања до данас.

Међутим, темељ континуитета рада установе су његове периодичне публикације „Историјски часопис”

и „Мешовита грађа (Miscellanea)”, које излазе од 1948, односно 1956. године.

„Историјски часопис” је међу првим научноисториографским публикацијама на нашим просторима после Другог светског рата. Сматра се наследником традиција међуратног „Југословенског историјског часописа”. У погледу структуре, „Историјски часопис” је прошао кроз различите фазе, прилагођавајући се научноистраживачким захтевима времена који су се мењали у протеклих седамдесет година (међународна редакција, радови на страним језицима). Ипак, и данас – после 66 бројева – радови у њему одржавају широко засновано дисциплинарно подручје истраживања, анализа и интерпретација политичке, економске и културне историје од раног средњег века до прве половине 20. века. Друга периодична публикација, „Мешовита грађа

¹²¹ Архива Историјског института.

¹²² Закон о научним делатностима (СГ СРС бр. 15, 12. април 1969 (XXV), 411).

¹²³ Просечна месечна нето плата научног саветника износила је 3.614 динара, вишег научног сарадника 2.973 динара, научног сарадника 2.484 динара, асистента 1.926, вишег стручног сарадника 2.049, вишег архивисте 2.790, одговорног библиотекара 2.790, канцеларијског референта 2.191, дактилографа 2.006, чистачице 1.181 и приправника 1.200 динара (Елаборат о Историјском институту 1972, Архива Историјског института).

¹²⁴ Извештај о раду Историјског института у 1987. години (Архива Историјског института).

¹²⁵ СГ СРС, бр. 12, 19. март 1990, 498.

¹²⁶ Извештај о раду Историјског института у 1991. години, 38 (Архива Историјског института).

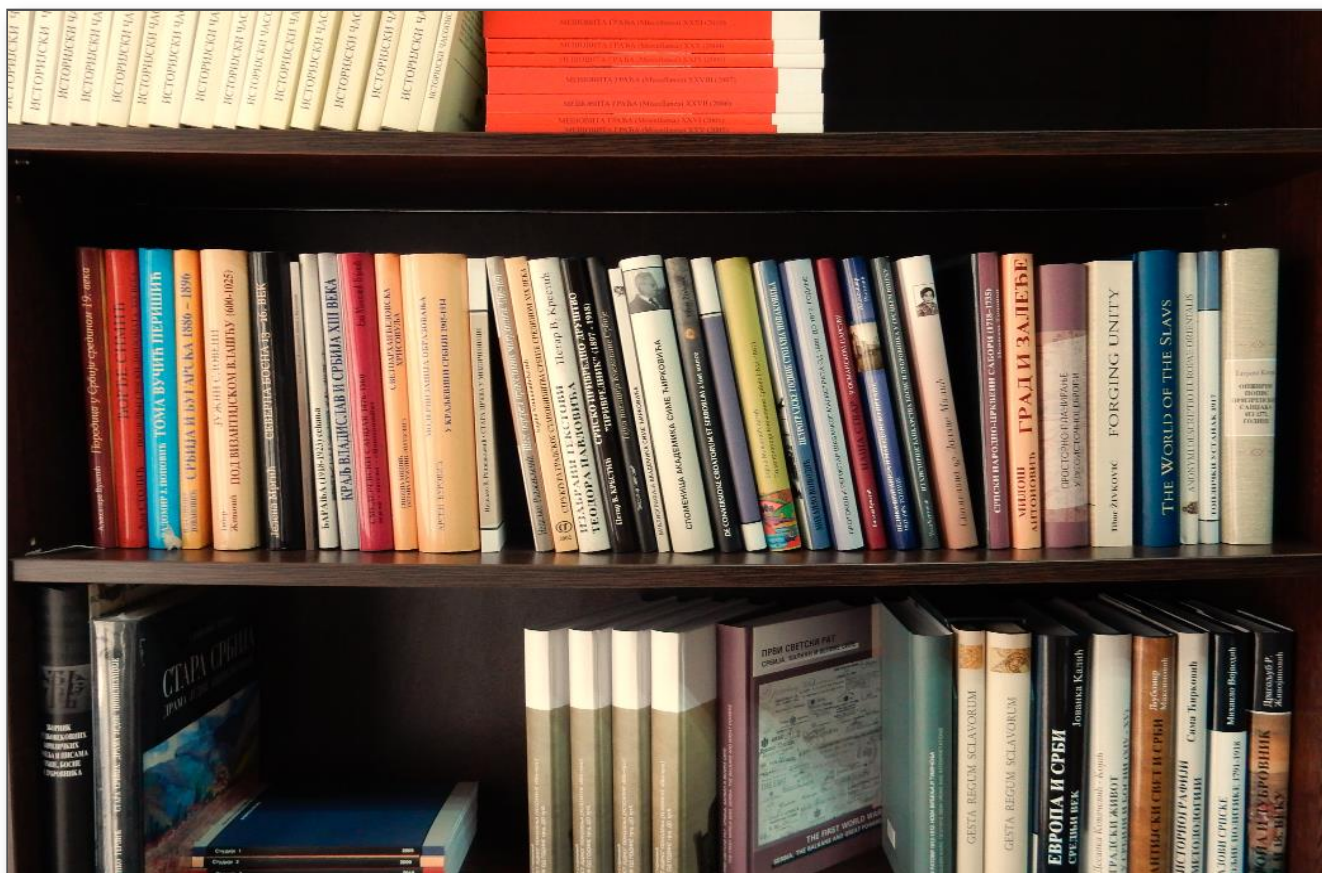
¹²⁷ Извештај о раду Историјског института САНУ у 1993. години, 36 (Архива Историјског института).

„Miscellanea”, изашла је у 38 бројева (с прекидом деведесетих година због обустављања финансирања). У „Мешовитој грађи” публикују се углавном мањи прилози изворне грађе у хронолошком распону од средњег века до почетка двадесетог века. Досада су у часопису штампани претежно извори српског порекла, али има и приређених страних извора (латински, немачки, руски, енглески, турски ...), важних за осветљавање појединих аспеката националне

прошлости. Дужина излагања, непромењена уређивачка концепција и разноврсност публиковане изворне грађе сврставају „Мешовиту грађу” у јединствене историографске часописе у земљи.

Осим периодике у Институту су покренуте следеће серије издања: *Посебна издања, Грађа, Зборник за источњачку историјску и књижевну грађу, Зборник радова, Југословенске земље у XIX веку, Југословенске земље у XX веку, Заједничка издања, Издања у сарадњи*

са иностраним научним институцијама, Издања изван серија, Извори за српску историју, *Studia Historica Collecta*, Студије.¹²⁸ Од 1962. године постојала је пракса да се, пре штампања, исцрпно дискутује о свим рукописима сарадника Института.¹²⁹ Међутим, временом се одустало од тог корисног и важног вида интерне научне верификације.

Библиотека

Библиотека Историјског института једна је од најбоље опремљених библиотека у Републици Србији за проучавање националне историје од средњег века до 1918. године. Библиотека је настајала и развијала се упоредо с Институтом. Основу богатог библиотечког фонда чиниле су личне библиотеке Станоја Станојевића и Јована Томића, које је за потребе Института од власника откупио Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе. Станојевићева библиотека откупљена је од Лазе Станојевића, сина знаменитог историчара, за 320.000 динара. Библиотека Јована Томића откупљена је за 625.000 динара и почетком 1949. године пренета је у Институт, чиме је удвостручен библиотечки фонд.¹³⁰ Због мањка простора за библиотеку и због нерешеног питања јединственог библиотечког каталога у Југославији, књиге су класификоване и уписиване најпре у привремени инвентар. Прва књига из Станојевићеве библиотеке у инвентар Библиотеке уписана је 25. септембра 1947. године.¹³¹ Сређивање библиотечког фонда, каталогизирање књига и смештај убрзани су од лета 1948. године. За уређивање библиотеке ангажовани су

стални сарадници Института који су пописали све књиге до краја децембра 1948. године, „у част II конгреса КП Србије”.¹³² Књиге из Станојевићевог и Томићевог фонда неисторијске садржине уступљене су или су размењене с другим библиотекама и научним установама.¹³³ Историјске књиге су разврстане по предметима у 18 група, а групе су подељене у три веће целине. У прву целину, југословенску, издвајане су књиге које су се односиле на историју српског народа и других југословенских народа. У другу групу сврставане су књиге које су се односиле на везе југословенских народа с Византијом, другим Словенима и исламским светом. У трећу групу разврстане су књиге које се односе на општу историју од старог века до најновијих времена.¹³⁴

Пажња се обратила на комплетирање старијих часописа и набавку нових часописа. Библиотека је већ 1948. године примала тридесет часописа из више земаља, три листа из земље и један лист из СССР-а. Почетком 1948. године Библиотека се претплатила и добијала у размену углавном часописе из СССР-а што сазнајемо из полугодишњег извештаја Виктора Новака. За куповину књига, часописа и друге библиотечке

¹²⁸ Сва издања у оквиру појединих серија представљена су у посебном одељку монографије.

¹²⁹ Д. Ђорђевић, *Рад Историјског института у 1962. години*, ИЧ XII–XIII (1061–1962), 448.

¹³⁰ *Годишњак САН LIV* (1947), 487–488; *Годишњак САН LV* (1948), 240–241.

¹³¹ Инвентар Библиотеке Историјског института.

¹³² *Годишњак САН LV* (1948), 241

¹³³ *Годишњак САН LVII* (1950), 435.

¹³⁴ *Годишњак САН LV* (1948), 241.

потребе, 1948. године издвојено је преко 111.000 динара.¹³⁵ Први број „Историјског часописа” у размену је послат на 19 адреса у Југославији и на 35 адреса у иностранству. Заузврат, Библиотека је добијала комплете часописа. Тако је 1950. године Historical Association из Лондона Институту послао комплетну серију часописа History (1916–1949), Матица српска је поклонила 67 свезака Летописа, док је Градска библиотека у Сплиту даровала 68 књига.¹³⁶ Већ 1952. године Библиотека је углавном куповином набавила 1.677 нових књига, а разменила само 48 књига. Те године сви стални сарадници Института били су ангажовани на изради библиотечког каталога и ревизији постојећег азбучног каталога.¹³⁷

Библиотека је свој књижни фонд обогативала куповином, разменом и завештањима. Из извештаја о раду у 1964. години сазнајемо да је од 508 књига којима је Библиотека приновљена, купљено 192 књиге, разменом је примљено 149 књига и на поклон добијено 167 књига.¹³⁸ Библиотека је 1987. године набавила 483 књиге (куповином 164 књиге, разменом 182, поклоном 125 и као обавезни примерак 12 књига) и 166 наслова часописа. За набавку књига и часописа утрошено је 886.163 динара.¹³⁹ Из извештаја о раду од 2005. године видимо да је набављено 347 библиотечких јединица и 92 годишта часописа (54 домаћих и 38 страних часописа).¹⁴⁰

У оквиру Библиотеке постоје посебни легати које су завештали некадашњи сарадници Института: Вељан Атанасовски, Тома Поповић, Андрија Раденић и Радмила Тричковић. Посебне целине су легат Саве Косановића и такозвана мађарска збирка са 159 књига.

Стање књижног фонда Библиотеке Историјског института:¹⁴¹

Година	Укупан број књига и часописа	Година	Укупан број књига и часописа
1948.	5.696	1982.	46.799
1950.	10.477	1985.	48.489
1951.	14.212	1987.	49.655
1952.	21.250	1990.	51.281
1953.	23.555	1992.	52.112
1955.	25.956	1994.	52.570
1956.	27.155	1996.	53.588
1959.	30.594	1998.	54.976
1960.	31.326	2000.	55.696
1964.	35.183	2002.	57.672
1966.	36.106.	2004.	58.891
1970.	40.146	2008.	60.670
1972.	41.309	2010.	61.463
1975.	43.023	2012.	62.535
1979.	44.943	2014.	64.080

Организација и рад Библиотеке регулисан је статутима Института и правилницима о раду Библиотеке. Иако је првенствено намењена сарадницима Института, Библиотеку су све време користили домаћи и страни научници, али и студенти. У просеку, Библиотеком се годишње служило око стотину корисника изван Института.

Проблем смештаја књига верни је пратилац свих библиотека. Институт се од 1947. до 1951. године налазио у две просторије у згради Академије у које се улазило из Јакшићеве улице. У ходнику је била

библиотека. У већој канцеларији радили су сарадници Института, а у мањој администрација и дактилографи.¹⁴² Када је Институт, после реновирања зграде Академије, 1951. године добио осам просторија, Библиотеци су припале две просторије. Ипак, то је било недовољно за смештај 14.212 свезака колико је било у књижном фонду 1951. године.¹⁴³

Када је Институту 1962. године додељено пет просторија на четвртм спрату у згради Академије, у те просторије су смештене Библиотека и Архив.¹⁴⁴ Књиге су се осим у депоу налазиле у орманима у ходницима и у канцеларијама сарадника Института. Библиотека је после премештања Института 2007. године у зграду бивше Извозне банке у Кнез Михаиловој 36, добила већи простор, али су књиге и часописи и даље смештени у ходницима и канцеларијама сарадника Института.

¹³⁵ АСАНУ, фонд Александра Белића 14386, I део, 1985.

¹³⁶ *Годишњак САН* LVII (1950), 435.

¹³⁷ *Годишњак САН* LIX (1953), 323, 325.

¹³⁸ Архива Историјског института.

¹³⁹ Извештај о раду Историјског института у 1987. години (Архива Историјског института).

¹⁴⁰ Извештај о раду Библиотеке Историјског института за 2005. годину.

¹⁴¹ *Годишњак САН* LV (1948), 241; *Годишњак САН* LVII (1950), 436; *Годишњак САН* LVIII (1951), 323; *Годишњак САН* LIX (1952), 323; *Годишњак САН* LX (1953), 296; *Годишњак САН* LXII (1955), 175; *Годишњак САН* LXIII (1956), 175; *Годишњак САН* LXVI за 1959, 206; *Годишњак САН* LXVII за 1960, 242–243; Извештај о раду у Библиотеци у 1964. од 18. марта 1965. (Архива Историјског института); Инвентарне књиге Библиотеке Историјског института.

¹⁴² *Годишњак САН* LVI (1949), 304–305.

¹⁴³ *Годишњак САН* LVII (1950), 436.

¹⁴⁴ Д. Ђорђевић, *Рад Историјског института*, 451.

Уређење и развој Библиотеке незамисливо је без помена библиотекара који су у њој радили и данас раде. Првош Сланкаменац приступио је уређењу Библиотеке 1948. године.¹⁴⁵ Божена Конечни преузела је дужност библиотекара Института у јулу 1950. године.¹⁴⁶ Као хонорарни службеник у Библиотеци, од 1953. године почела је да ради Олга Кашиковић.¹⁴⁷ Уређењу Библиотеке допринеле су библиотекарке које су дуже или краће радиле: Јелена Максин (1971–1979), Бисерка Рајчић (1980–1989), Маша Милорадовић (1997–2003), Јелена Крџавац (2002–2003) и Гордана Гарић Петровић (2005–2010). Посебан печат на рад Библиотеке оставиле су и остављају управнице. Аница Лолић (1971–1997), дипломирана историчарка, која је урадила *Библиографију издања Историјског института до 1972. године*, *Библиографију Југословенског историјског часописа (1935–1939)* и друге библиографије.¹⁴⁸ Њу је наследила Славица Мереник (1989), такође историчарка, једна од најистакнутијих савремених библиографа, аутор најновије библиографије издања Историјског института и бројних персоналних и тематских библиографија. У Библиотеци од 2003. године ради и историчарка Милица Јованчићевић.

Архив

У оквиру и надлежности Историјског института у протеклих седамдесет година налазила су се два архива: Архив Историјског института (САН, САНУ) (1950–2002) и Архив Историјског института САН у Сремским Карловцима (1949–1961).

Иницијалну грађу на којој је поникао Архив Историјског института представљали су исписи докумената о учешћу Срба у Револуцији 1848/49. године коју је Институт за потребе пројекта откупио или добио од Јожефа Тима, Алексе Ивића, Марка Малетина и Глише Обренова, али и исписи које су сарадници Института за исти пројекат начинили у архивима у Београду, Панчеву, Сремским Карловцима, Новом Саду, Сомбору, Кикинди и Суботици. Ти исписи су колационирани и смештени у Институт током 1948 и 1949. године.¹⁴⁹ Од Гргура Јакшића, 1949. године откупљена је збирка исписа из париских архива значајна за историју Србије од 1825. до 1880. године.

Припреме за отварање архива биле су дуге и студиозне о чему сведочи секретар Института Живан Сечански у хроници о раду Института 1949. године: „Овај се материјал уређује, али постоје два објективна разлога што се до сада није могао архив формирати онако, као што то Институт сматра да треба да буде. Као узор за уређење овога архива има се увек у виду историски архив Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу. Овај Архив је Академија створила и развила га по начелима модерне архивистике”.¹⁵⁰

Ради ваљаног устројства свог Архива Управа Института упутила је крајем 1949. године изасланика у веће архиве у Београду, Загребу и Љубљани како би се упознао са њиховим радом.

Архив је званично почео с радом 1. априла 1950. године, именованем Радмиле Поповић Петковић за руководиоца. Њен рад на почетку су надгледали сарадници Института Милан Живановић и Илија Синдик. Архив је уређиван на савременим начелима архивистике. Предвиђена је израда азбучне картотеке, инвентара, а касније регеста и предметне картотеке. Документа су сигнирана и печатирана архивским печатом. Грађа је улагана у специјално израђене картонске кутије. На крају 1951. године у Архиву је било 17.289 докумената и 2.411 цртежа и фотографија.¹⁵¹

Први велики архивски фонд који је доспео у Архив Института била је заоставштина Јована Ристића, коју је Институту поконио Централни комитет Комунистичке партије Југославије 1949. године.¹⁵² Институт је до средине педесетих година – када је углавном завршено формирање Архива – откупљивао архивску грађу. Образоване су веће збирке/лични фондови: Матије Бана, Милана Ђ. Милићевића, Константина Николајевића и Владимира Љотића, Паје Михајловића, војводе Луке Лазаревића и Јована Наумовића. У Архив су примљена документа и исписи из заоставштине историчара Алексе Ивића, Јована Томића и Станоја Станојевића. Обимна збирка докумената о конкордатском питању 1937–1939, откупљена је 1952. године од новинара Синише Пауновића. Такође, у Архив су похрањивана мања документа из делатности Јанка Шафарика, Тодора Стефановића Виловског,

Јеврема Грујића, Стефана Стефановића Тенке, Чедомиља Мијатовића, Владана Ђорђевића и других.¹⁵³ Последња велика аквизиција за потребе Архива била је куповина заоставштине Рудолфа Сарделића, богата картографском грађом за проучавање прошлости Приморја.¹⁵⁴ Од средине педесетих година, због ограничених средстава, архивска грађа није више откупљивана, али је Институт још неко време издавао средства за прикупљање исписа и фотографија из других архива. Тако су, на пример, 1955. године из задарског архива откупљени преписи грађе о Првом српском устанку, из бечких архива набављен је материјал за дипломатску историју Србије (1861–1868) и за економску историју и трговачке везе са Аустријом (1815–1856), затим дипломатска грађа из париских архива о Првом српском устанку, снимци преписке британског амбасадора о Пожаревачком миру и Птоломејевог атласа из Љубљанске универзитетске библиотеке. Дипломатски архив белгијског Министарства спољних послова поконио је Институту

¹⁴⁵ *Годишњак САН LIV (1947), 487–488.*

¹⁴⁶ *Годишњак САН LVII (1950), 436; Годишњак САН LVIII (1951), 323.*

¹⁴⁷ *Годишњак САН LX (1953), 41.*

¹⁴⁸ *35 година Историјског института, 112.*

¹⁴⁹ *Годишњак САН LV (1948), 239*

¹⁵⁰ Ж. Сечански, *Хроника Историјског института САН у 1949. години*, ИЧ II (1949–1950), 401.

¹⁵¹ *Годишњак САН LVIII (1951), 323.*

¹⁵² *Годишњак САН LVI(1949), 305–306; Годишњак САН LVII (1950), 436–438; Годишњак САН LVIII (1951), 323; Годишњак САН LIX (1952), 324; Годишњак САН LX (1953), 296.*

¹⁵³ *Инвентарна књига Архива Историјског института, Архив САНУ; Годишњак САН LVI (1949), 305–306.*

¹⁵⁴ *Годишњак САН LXIII (1956), 175.*

око 25 хиљада снимака микрофилмоване грађе из белгијских архива значајне за историју Србије, Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине од 1880. до 1914. године.¹⁵⁵

Утемељењу Архива и његовом уређењу велики допринос је дала Радмила Поповић Петковић, која је радни век провела у Институту, прво као службеник (1947–1950) и потом руководилац Архива (1950–1976). Пошто је завршила студије романистике на Филозофском факултету у Београду, докторску дисертацију *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији* одбранила је 1965. године на Филозофском факултету у Скопљу. Као резултат њеног рада на сређивању грађе Архива Историјског института настали су бројни чланци из архивистике, али и радови из друштвене и политичке историје српског народа у 19. веку.¹⁵⁶

Архив је у документима о унутрашњој организацији Института третиран као стручна служба или организациона јединица. Према Правилнику који је Савет Историјског института донео 10. маја 1967. године, задатак Архива био је да прикупља и чува архивску грађу, исписе и фотокопије сарадника Института, да сређује и обрађује архивски материјал и омогући заинтересованим лицима да га користе. На печату Архива било је исписано „Социјалистичка република Србија, Архив Историјског института Београд”.¹⁵⁷

После Радмиле Поповић Петковић Архивом су руководили Славенко Терзић (1976–1982), Момчило Стојаковић (1982–1988) и Ненад Урић (1988–2002).

Архив Историјског института угашен је 25. јуна 2002. године када је архивска грађа предата на чување Архиву САНУ у Београду.¹⁵⁸

Оснивању Архива Историјског института САНУ у Сремским Карловцима претходио је повраћај карловачке патријаршијске архиве из Загреба у мају 1946. године коју су усташе са осталим благом Српске православне цркве опљачкале за време Другог светског рата. Грађа је најпре стављена под заштиту државе, а Синод СПЦ је одлуком од 21. јуна 1949. године грађу предао САНУ „на чување и дефинитивно уређење”.¹⁵⁹ Академија је потом сређивање Архива у Сремским Карловцима поверила Историјском институту.

Архив у Сремским Карловцима с радом је почео 1. децембра 1949. године. За првог управника је именован хонорарни сарадник Историјског института Душан Поповић, кога је убрзо потом заменио стручни сарадник Коста Петровић. У Архиву су на почетку радили Милан Јаковљевић, Милица Богдановић и Велибор Гинић. Архивски помоћници били су Цвета Марчетић, Никола Марић и Олга Чокић Симеоновић (хонорарно).¹⁶⁰ Архив је смештен у згради Патријаршије.¹⁶¹ У извештајима о раду Историјског института који су штампани у „Годишњацима” САНУ до 1961. године редовно су навођени подаци о раду тог архива.¹⁶² Архив је за јавност отворен 29. новембра 1952. године.¹⁶³

Архив у Сремским Карловцима изузет је из надлежности Института 1961. године и придружен је Српској академији наука и уметности.¹⁶⁴

Администрација

Функционисање Института било би незамисливо без административног и помоћног особља. Администрација Института оформљена је 1948. године и у њој су

као стални радници ангажовани Станка Савић, млађи књиговођа (1948–1953), Милица Нешић, помоћни службеник друге класе, и Весна Марковић, хонорарни дактилограф (1948–1950). У првим годинама рада у Институту је била ангажована Цвета Марчетић, помоћни административни манипулант, и Радомир Ивановић, хонорарни службеник.¹⁶⁵ После осамостаљења Института, секретарске послове обављала је Мирослава Белановић (1963–1970). Љубица Петровић Лазаревић, административни референт, радила је у Институту од 1950. до 1972. године, а дактилографиња Бранислава Стојковић од 1962. до 1987. године. Административне послове од 1988. до 2003. године обављала је Слађана Ковчић. У последњих двадесетак година административне и секретарске послове обавља Снежана Ристић (од 1993). До доласка Данијеле (Јелић) Зах, 2002. године, Институт није имао дипломираног правника. Радни век у Институту провела је књиговођа Радмила Красић (1973–2001), коју је 2002. године наследила Слађана Михаиловић.

Због интезивираних издавачких делатности у 21. веку, од 2005. ради Слободан Симић, технички сарадник редакције, који припрема књиге за штампу.

За одржавање хигијене у Институту биле су задужене Вера Придрашки (1950–1957), Љубица Радошевић (1952–1978), Вера Шутановац (1979–2000) и Славица Мијатовић (од 2000).¹⁶⁶

¹⁵⁵ *Годишњак САН LXII* (1955), 175–176; Д. Ђорђевић, *Рад Историјског института*, 451.

¹⁵⁶ Н. Урић, *Архив Историјског института*, у: Енциклопедија српске историографије, Београд 1997, 160–161; Р. Поповић-Петковић, *Архив Историјског института Српске академије наука*, *Архивист* 3–4 (1956), 149–154; иста, *Збирка докумената Јована Ристића у Архиву Историјског института САН*, *Архивски преглед* 3–4 (1956), 39–43; иста, *Заоставштина Матија Бана*, *Архивски алманах* 1 (1958), 191–201; *Архивски фондови и збирке у СФРЈ, СР Србија*, Београд, 1978, 413–427; А. Лолић, *Радови др Радмиле Поповић-Петковић*, *ИЧ* 23 (1976) 327–336.

¹⁵⁷ Архива Историјског института.

¹⁵⁸ Записник са XVI седнице ИО Председништва САНУ одржане 18. јула 2002.

¹⁵⁹ Ж. Димић, *Преглед историјата Архива САНУ у Сремским Карловцима* (1949–2009), *Сремски Карловци* 2010, 27.

¹⁶⁰ Ж. Димић, *нав. дело*, 27.

¹⁶¹ *Годишњак САН LVI* (1949), 306–307.

¹⁶² Током 1950. у Архиву у Сремским Карловцима управник и троје службеника састављали су регесте и повезивали документа у предмете. Сређивана је архива Конзисторије. У архив је примљена грађа Карловачког магистрата до 1900. године. *Годишњак САН LVII* (1950), 436–438.

¹⁶³ Ж. Димић, *нав. дело*, 29; У извештају за ту годину наведено је да је сређено 482.854 докумената од укупно 1.255.005 докумената колико их је тада било у Архиву. *Годишњак САН LIX* (1952), 324.

¹⁶⁴ *Годишњак САНУ LXIX* (1962), Београд 1964, 351–352.

¹⁶⁵ *Годишњак САН LV* (1948), 45; *Годишњак САН LVI* (1949), 39; *Годишњак САН LVI* (1950), 55.

¹⁶⁶ *35 година Историјског института*, 159–160; 221.

Институт данас

Историјски институт данас има педесет запослених, од тога четрдесет два истраживача, једног стручног сарадника, две библиотекарке и пет сарадника у администрацији.

Институтом управљају Управни одбор, директор и Научно веће. Управни одбор има седам чланова. Чланови садашњег Управног одбора на дужности су од 2. децембра 2014. године: председник Предраг Ј. Марковић, из Института за савремену историју, Љубинка Трговчевић Митровић, с Факултета политичких наука, Љубодраг Ристић, из Балканолошког института САНУ, Александар Раствовић, тада с Филозофског факултета у Нишу, и из Института Петар В. Крестић, Недељко Радосављевић и Срђан Катић.

Директор Срђан Рудић је на тој дужности од 2010. године (вршилац дужности 2010/2011).

Чланови Научног већа су Петар Крестић, Недељко Радосављевић, Срђан Катић, Бојана Миљковић Катић, Радомир Поповић, Срђан Рудић, Ана Столић, Невен Исајловић, Татјана Катић, Милић Милићевић и Владета Петровић. Председник Научног већа је Срђан Катић.

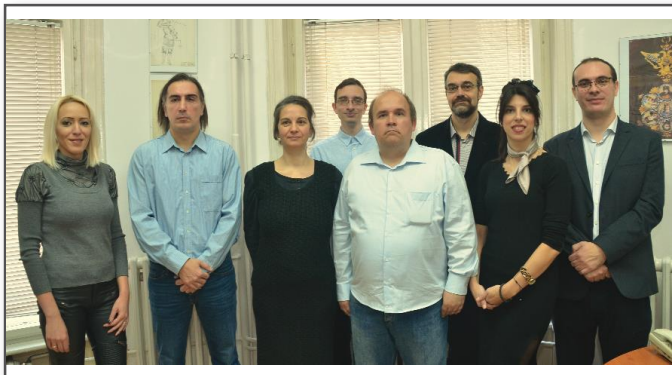
Од четрдесет два истраживача тридесет су доктори наука, а један је магистар. Структура истраживача је следећа: три научна саветника (Петар В. Крестић, Недељко В. Радосављевић, Александар Раствовић), пет виших научних сарадника (Срђан Катић, Бојана Миљковић Катић, Радомир Ј. Поповић, Срђан Рудић, Ана Столић), седамнаест научних сарадника (Драгана Амедоски, Дејан Булић, Александра Вулетић, Биљана Вучетић, Милош Ивановић, Јелена Илић Мандић, Невен Исаиловић, Владимир Јовановић, Татјана Катић, Ивана

Коматина, Александар Крстић, Милић Ј. Милићевић, Владета Петровић, Биљана Стојић, Исидора Точанац Радовић, Александар Узелац, Ирена Цвијановић) и седамнаест истраживача сарадника (Јелена Глушац, Гордана Гарић Петровић, Александра Фостиков, Јована Шалић, Урош Татић, Игор Стојић, Јована Блажић Пејић, Нино Делић, Василије Драгосављевић, Драгић М. Живоиновић, Александар Јаковљевић, Драгана Кунчер, Милан Кутлеша, Ненад Миленовић, Милун Стијовић, Ирена Ћировић, Дејан Црнчевић) и Ненад Урић стручни сарадник.

У Библиотеци раде: Славица Мереник, управница библиотеке, и Милица Јованчићевић, библиотекарка.

Правне, административне и техничке послове обављају Данијела Зах, технички секретар, Снежана Ристић, секретар редакције издања, Слободан Симић, технички сарадник редакције, Слађана Михаиловић, рачуновођа, и Славица Мијатовић, хигијеничарка.

После конкурса расписаног 2009. године за пројектни циклус 2010–2015, који је продужаван све до ове, 2017. године, надлежно министарство за науку финансира четири пројекта Института: Етногенеза Срба у средњем веку: упоредна анализа историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије (руководилац Тибор Живковић до 2012. а потом Ирена Цвијановић), Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси (руководилац Ђура Тошић), Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану (руководилац Петар Крестић) и Европа и Срби (1804–1918):

Сарадници на пројекту
*Средњовековне српске земље (13–15. век):
политички, привредни, друштвени и правни процеси*

Сарадници на пројекту
*Етногенеа Срба у средњем веку: упоредна анализа
историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и
предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије*

Сарадници на пројекту
*Од универзалних царстава ка националним државама.
Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану*

Сарадници на пројекту
*Европа и Срби (1804–1918):
подстицаји и искушења европске модерне*

подстицаји и искушења европске модерне (руководилац Славенко Терзић).

Данас Библиотека има преко 65.000 библиотечких јединица од чега 45.500 наслова у ауторском каталогу, око 19.000 свезака часописа и новина, односно 470 домаћих часописа и новина као и 301 страни часопис.

У времену огромних друштвених промена које су се последњих деценија догодиле на глобалном плану (неолибералне стратегије управљања, корпоративне политике, постепени нестанак социјалне државе, императив тржишта и одрживог развоја као јединог могућег модела друштвеноекономских односа, вртоглави развој информационих технологија и појединих природних наука), место и улога друштвених и хуманистичких дисциплина, па самим тим и историје, доведени су у питање. Њихово систематско потискивање, обезвређивање и занемаривање је опште место владајућих управљачких политика које, како видимо, имају своје заступнике и у Србији. Прилике у Србији су утолико сложеније што се она због грађанских ратова, политике великих сила, међународних санкција, бомбардовања и уништене привреде појављује као „каснопридошла“ у већ промењеном свету. Ако на страну оставимо тај општи контекст који треба имати на уму, важно је истаћи и то да су закони и прописи донети у последњих петнаест година били прилично рестриктивни према друштвеним и хуманистичким наукама. Нападно и упорно се настоји да се пронађе чаробна формула („P“, „M“) којом ће се на исти начин мерити резултати у хуманистичким и природним наукама. Честе промене правила вредновања научних резултата последњих

година, те њихова произвољна тумачења, онемогућавају дугорочно планирање научних истраживања и пројеката. Због тога су напредовање и егзистенција научника угрожени.

Збирни резултат седамдесетогодишњег рада Историјског института је, без лажне скромности, импресиван.

У издањима Института до краја 2017. године објављено је 66 бројева „Историјског часописа“, 38 књига „Мешовите грађе (Miscellanea)“, и преко 200 публикација у различитим серијама (вид. Преглед издања Историјског института стр. 233).

У Институту је од 1948. до 1960. и од 1972. до 2010. године одржано 1.065 научних трибина. За седам деценија постојања, докторске дисертације одбранило је 60 сарадника, а магистарске тезе 38 сарадника.

Наведена научна достигнућа сврставају Историјски институт у водеће научне установе у Републици Србији.

С тим резултатима као сигурним ослоном, Институт је спокојно загладан у неизвесну будућност.

Радомир Ј. Поповић, Ана Столић

